

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Формування видатків місцевих бюджетів України»

**Студентки 2 курсу, 3-м групи,
спеціальності 072**

**«Фінанси, банківська справа та
страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»**

**Поколювої
Анастасії
Олександрівни**

**Науковий керівник
д.е.н., с.н.с.**

**Макогон
Валентина
Дмитрівна**

**Гарант освітньої програми
д.е.н., професор**

**Макогон
Валентина
Дмитрівна**

**Завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор**

**Чугунов
Ігор Якович**

Київ-2019

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ

МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Сутність системи формування видатків місцевих бюджетів	6
1.2. Зарубіжний досвід бюджетного планування на місцевому рівні	11

РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ

БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

2.1. Етапи становлення та розвитку системи бюджетного планування в Україні як в самостійній державі	17
2.2. Планування та виконання видатків місцевих бюджетів	22

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОГО

ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Пріоритети бюджетної політики України	32
3.2. Програмно-цільовий метод як інструмент підвищення	38

ефективності планування видатків місцевих бюджетів

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність теми. Питання прозорості бюджетного процесу, ефективності використання наявних фінансових ресурсів та цільового спрямування бюджетних коштів місцевих бюджетів набувають особливої актуальності в умовах запровадження нових норм бюджетного законодавства, які сприяють більш ефективному використанню коштів бюджетів на виконання власних повноважень органами місцевого самоврядування.

Проведення ефективної бюджетної політики, яка є одним з важливих інструментів забезпечення соціально-економічного розвитку, передбачає спрямування коштів на реалізацію пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку країни та її адміністративно-територіальних одиниць. Посилення впливу видаткової частини місцевих бюджетів на соціально-культурну сферу на сучасному етапі, передбачає розробку та запровадження науково-обґрунтованих методів бюджетного планування, удосконалення механізму формування та реалізації бюджетних програм.

Серед вагомих наукових досліджень у сфері бюджетного планування, формування видаткової частини місцевих бюджетів належать праці таких вчених: С. Булгакової, Є. Галушка, Л. Гуцаленко, О. Даневич, Л. Єрмоленко, О. Кіреєв, Р. Макуцький, М. Мац, М. Мельник, К. Огданський, О. Охрімівський, П. Петрашко, Д. Ротар А. Стовбчатий, В. Стоян, Н. Сушко, І.Форкун, Н. Фролова, Й. Хижник, О. Чечуліна, І. Чугунок, С. Юрій. та ін. Разом з тим, практичні аспекти планування місцевих бюджетів за видатками потребують подальших досліджень, що пов'язано зі змінами законодавства та необхідністю підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Метою роботи є розкриття та удосконалення системи формування видатків місцевих бюджетів України.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- розкрити сутність системи формування видатків місцевих бюджетів;

- узагальнити та систематизувати зарубіжний досвід бюджетного планування на місцевому рівні;
- розкрити етапи становлення та розвитку системи бюджетного планування в Україні як в самостійній державі;
- визначити особливості планування та виконання видатків місцевих бюджетів;
- обґрунтувати пріоритети бюджетної політики України;
- розкрити шляхи удосконалення програмно-цільового методу як інструменту підвищення ефективності планування видатків місцевих бюджетів.

Об'єктом дослідження є система формування видатків місцевих бюджетів в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування видатків місцевих бюджетів в Україні в умовах трансформаційних перетворень.

Методи дослідження. З метою досягнення поставленої мети в дослідженні використано загальнонаукові і спеціальні методи пізнання явищ і процесів у сфері формування видатків місцевих бюджетів. Системний та структурний методи використано при розкритті сутності та ролі системи формування видатків місцевих бюджетів. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено зарубіжний досвід системи формування видатків місцевих бюджетів. На основі системного підходу, синтезу, наукового абстрагування обґрунтовані пропозиції щодо шляхів удосконалення системи формування видатків місцевих бюджетів в Україні.

Інформаційну базу дослідження становили нормативно-правове забезпечення системи формування видатків місцевих бюджетів, статистичні матеріали Державного комітету статистики України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення та результати випускної кваліфікаційної роботи розкрито у статті опублікованій у збірнику наукових праць студентів Київського національного торговельно-економічного університету.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, зазначено теоретичне та практичне значення магістерського дослідження.

У першому розділі досліджено теоретичні засади формування видатків місцевих бюджетів, розкрито сутність системи формування видатків місцевих бюджетів, узагальнено зарубіжний досвід бюджетного планування на місцевому рівні.

У другому розділі розкрито систему формування видатків місцевих бюджетів в Україні, етапи становлення та розвитку системи бюджетного планування в Україні як в самостійній державі, особливості планування та виконання видатків місцевих бюджетів.

У третьому розділі визначені напрями розвитку бюджетного планування в Україні, пріоритети бюджетної політики України, шляхи удосконалення програмно-цільового методу як інструменту підвищення ефективності планування видатків місцевих бюджетів.

У висновках наведено теоретичне узагальнення матеріалу, представленого в дослідженні.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Сутність системи формування видатків місцевих бюджетів

Місцеві бюджети посідають важливе місце в економічному та соціальному розвитку країни, що знаходить відображення у різноманітних зв'язках, які виникають у процесі їх формування та виконання, - з місцевим господарством, підприємствами, установами, які працюють на відповідній території, органами державної влади та управління, населенням.

Найважливіші аспекти ролі місцевих бюджетів полягають у тому, що: місцеві бюджети є важливим інструментом макроекономічного регулювання, за їхньою допомогою перерозподіляється близько 1/6 виробленого валового внутрішнього продукту України. Фінансові ресурси місцевих бюджетів є джерелом фінансування видатків соціально-культурної сфери, житлово-комунального господарства, виплати пільг та допомог із соціального захисту та соціального забезпечення тощо. Отже, через місцеві бюджети проходить перерозподіл суспільного продукту між різними сферами діяльності та соціальними групами населення; місцеві бюджети сприяють досягненню пропорційності у розвитку територій, є інструментом фінансового вирівнювання у процесі бюджетного регулювання, що забезпечує поступове усунення відмінностей соціально-економічного розвитку; фінансування більшості бюджетних видатків соціального спрямування, здійснюється через місцеві бюджети, передусім це стосується виплат із соціального захисту та соціального забезпечення населення, утримання закладів соціально-культурної сфери; місцеві бюджети є основним інструментом реалізації регіональної політики та вирішення таких важливих завдань, як структурна перебудова економіки, вирівнювання соціально-економічного розвитку територій.

Місцеві бюджети відображають політику органів місцевого самоврядування, є інструментом її реалізації; місцеві органи влади самостійно визначають пріоритети у своїй діяльності, цілі та завдання, виконання яких забезпечується за допомогою бюджетних коштів; за допомогою місцевих бюджетів втілюються загальнодержавні програми, здійснюється підтримка вітчизняних виробників, фінансуються програми з підвищення життєвого рівня населення, створення нових робочих місць, реабілітації та працевлаштування інвалідів.

Як організаційна форма мобілізації доходів і здійснення витрат органами місцевого самоврядування місцеві бюджети – це план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій і повноважень органів місцевого самоврядування. Водночас, місцеві бюджети слід розглядати як важливу фінансову категорію, основу якої становить система фінансових відносин, а саме: відносини між місцевими бюджетами і господарськими структурами, що функціонують на даній території; відносини між бюджетами і населенням даної території, що складаються при мобілізації й витрачанні коштів місцевих бюджетів; відносини між місцевими бюджетами різних рівнів щодо перерозподілу фінансових ресурсів; відносини між місцевими бюджетами і державним бюджетом.

Сутність видатків бюджетів різних рівнів розкрито у визначенні, яке поділяють більшість вітчизняних науковців: видатки – це економічні відносини, що виникають у зв'язку з розподілом фінансових ресурсів та їх використанням за галузевим, територіальним та цільовим призначенням.

Бюджетні видатки – це об'єктивна економічна категорія, яка опосередковує доходи бюджетів і завершує розподільчі відносини. Подвійний характер видатків полягає у тому, що з одного боку – це витрати центральних та місцевих органів влади, які вони здійснюють під час функціонування, а з іншого – це доходи, за рахунок яких установи, підприємства і організації утворюють фонди, необхідні для функціонування.

В. Базилевич та Л. Баластрик конкретизують поняття видатків для місцевих бюджетів та визначають їх як економічні відносини, які виникають у зв'язку з фінансуванням власних і делегованих повноважень місцевих органів влади. Економічний зміст місцевих видатків полягає у тому, що в результаті їх здійснення відбувається розподіл та використання валового внутрішнього продукту на місцевому рівні.

Бюджетна термінологія врегульована чинним законодавством України, відповідно до якого видатки бюджету - це кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, окрім погашення боргу, надання кредитів з бюджету, розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів, повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування.

Бюджетні видатки відображають зміст основних функцій і завдань, які виконують органи державної влади та місцевого самоврядування. Склад, структура і динаміка бюджетних видатків мають враховувати державні, регіональні та місцеві пріоритети соціально-економічного розвитку. Крім того, специфіка функціонування та особлива роль місцевих бюджетів виявляється у складі та структурі їхньої видаткової частини. Видатки місцевого самоврядування дають змогу дослідити економічну сутність місцевих бюджетів, фінансову базу місцевих органів влади, на яких покладені функції щодо вирішення завдань місцевого значення, в частині забезпечення населення державними послугами, сприяння всебічному і гармонійному розвитку територій.

У Бюджетному кодексі України зроблений важливий крок з упорядкування бюджетних видатків, розподілу видаткових повноважень між центральними органами влади і органами місцевого самоврядування, запровадження прозорих і об'єктивних процедур планування видатків бюджетів усіх рівнів та видів. Зокрема, у кодексі більш чітко визначено склад видатків бюджетів усіх рівнів та видів, обґрунтовано критерії розмежування

видатків, передбачено застосування нормативів бюджетної забезпеченості і коригуючих коефіцієнтів у процесі планування видаткової частини місцевих бюджетів, впорядковано способи передачі видатків на виконання власних і делегованих повноважень.

Визначений Бюджетним кодексом України механізм організації міжбюджетних відносин передбачає поділ видатків місцевих бюджетів на дві групи: видатки, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів – відповідають повноваженням, які органи державної влади делегують органам місцевого самоврядування; видатки, які не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів – відповідають власним повноваженням органів місцевого самоврядування.

Видатки місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, уніфіковані й розмежовані між наступними групами місцевих бюджетів: бюджети сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань; районні бюджети, бюджети міст республіканського (Автономної Республіки Крим) та міст обласного значення; бюджет Автономної Республіки Крим та обласні бюджети.

До видатків, які враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, відносяться видатки на державне управління, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, культуру і мистецтво, фізичну культуру і спорт.

До видатків другої групи належать видатки на місцеву пожежну охорону, позашкільну освіту, місцеві програми із соціального захисту та соціального забезпечення, місцеві програми розвитку житлово-комунального господарства, культурно-мистецькі програми місцевого значення, програми підтримки кінематографії та засобів масової інформації, місцеві програми з розвитку фізичної культури та спорту, типове проектування, транспорт і дорожнє господарство та інші.

Чинним законодавством, яке регулює діяльність органів місцевого самоврядування в Україні, встановлено, що сільські, селищні, міські, районні

в містах ради та їх виконавчі органи самостійно розпоряджаються коштами відповідних місцевих бюджетів, визначають напрями їх використання. Видатки, які здійснюються органами місцевого самоврядування на потреби територіальних громад, їхній обсяг і цільове спрямування визначаються місцевими бюджетами цих територіальних громад; видатки, пов'язані із здійсненням районними та обласними радами заходів щодо забезпечення спільних інтересів територіальних громад – відповідними районними та обласними бюджетами.

Планування видаткової частини місцевих бюджетів здійснюється із урахуванням закріплених за органами місцевого самоврядування повноважень. Перелік останніх визначено у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», відповідно до якого органи місцевого самоврядування виконують власні та делеговані центральною владою повноваження. Враховуючи зазначене, можна виділити іншу класифікаційну ознаку видатків місцевих бюджетів, яка передбачає їх поділ на видатки, пов'язані з виконанням власних повноважень органів місцевого самоврядування, і видатки, пов'язані з виконанням делегованих законом повноважень органів виконавчої влади.

Статтею 7 Бюджетного кодексу України визначено принципи бюджетної системи України, яких мають дотримуватися всі учасники бюджетного процесу. У контексті планування та виконання видаткової частини місцевих бюджетів одним із основних є принцип цільового використання бюджетних коштів. Його реалізація забезпечується, зокрема, за допомогою групування бюджетних видатків, яке може здійснюватися за різними ознаками.

Для складання і виконання місцевих бюджетів, здійснення контролю за фінансовою діяльністю органів місцевого самоврядування та інших розпорядників бюджетних коштів, проведення фінансового аналізу в розрізі організаційних, функціональних та економічних категорій видатків у фінансовій практиці використовують бюджетну класифікацію. Відповідно

до статті 2 Бюджетного кодексу бюджетна класифікація – це єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів.

Враховуючи зазначене, видатки місцевих бюджетів можна класифікувати за: бюджетними програмами, відповідно до програмної класифікації видатків та кредитування бюджету; ознакою головного розпорядника бюджетних коштів, відповідно до відомчої класифікації видатків та кредитування бюджету; функціями, з виконанням яких пов'язані видатки, відповідно до функціональної класифікації видатків та кредитування бюджету; економічною характеристикою операцій, що здійснюються при їх проведенні, відповідно до економічної класифікації видатків бюджету.

1.2. Зарубіжний досвід бюджетного планування на місцевому рівні

У різних країнах визначення і методологія бюджетного планування відрізняється залежно від політичних інтересів і пріоритетів певного періоду часу.

Як правило, оцінки бюджетних показників надають інформацію про: (1) поточний рівень витрат; (2) додаткові витрати, що потрібні для підтримання поточного рівня і якості надання послуг у майбутньому; (3) додаткові витрати або обсяги заощаджень у разі, якщо рівень або види послуг мають змінитися. Дані (1) і (2) можуть бути описані як чинна політика, а дані (3) - як нова політика або зміни у політиці.

До витрат чинної політики належать: (1) витрати, що забезпечують поточний рівень надання суспільних послуг, з урахуванням очікуваних змін у кількості користувачів або одержувачів благ; (2) поточні витрати інвестиційних проектів, що завершуються у плановому періоді; (3) майбутні витрати інвестиційних програм, що діють і далі; (4) майбутні витрати

програм спеціального призначення (наприклад, соціальні програми), розраховані на основі вже прийнятих рішень і впливу екзогенних чинників, як, наприклад, демографічні тренди.

Оцінювання витрат чинної політики на багаторічний період потребує адекватної інформації. Наприклад, розрахунок майбутніх витрат на початкову освіту потребує даних про кількість дітей відповідних вікових груп, рівнів їхнього залучення до початкової освіти й стандартів надання цих послуг.

Цей процес подібний до підготовки базового бюджету. Проте, якщо часова перспектива такого бюджету становить рік, можливості базового бюджету можуть обмежуватися поточним рівнем витрат. Але у показниках витрат, що оцінюються на багаторічний період, треба враховувати додаткові затрати, необхідні для забезпечення додержання надання такого самого, тобто поточного на даний час, рівня послуг. Завдяки цілій низці обставин ця процедура являє собою складний етап бюджетного планування. Відмінності між чинною і новою політикою можуть не бути чітко означеними. Під час формування деталізованих програмних видатків притаманний брак прозорості тлумачення змісту “політики продовження” може призводити до політичних суперечок й сумнівних домовленостей. Встановлення чіткої відмінності між програмами, що діють і далі, і новими програмами звужує простір для неправильного тлумачення, і в окремих випадках цьому має надаватися перевага. При розгляді пропозицій щодо значних корегувань в інвестиційних програмах підхід має бути навіть жорсткішим і базуватися радше на чинних політичних зобов’язаннях, аніж на діючих програмах і проектах.

Планування нової політики та програм. Щодо аспектів планування і прогнозування багаторічних оцінок, то тут можна розглянути три різних підходи:

- “технічний” прогноз майбутніх витрат чинних програм (зокрема постійних витрат інвестиційних проектів);
- метод “жорсткого” планування-програмування, що складається з визначення планових заощаджень у неперіоритетних секторах на плановий

період з метою визначення обсягів вивільнених ресурсів для більш пріоритетних програм, але вносить до плану видатки тільки чинних програм і тих нових програм, що входять до планового річного бюджету, або фінансування яких уже погоджене;

- метод “розгорнутого” планування-програмування, який докладно визначає нову політику, програми і їхні витрати на повний період.

Під час формування багаторічних програм витрачання коштів уникнення розбіжностей при річному розподілі видатків на ці програми є доволі складним завданням. Іноді для того, щоб не включати певні програми або проекти до планового річного бюджету, міністерство фінансів намагається знаходити компроміс із галузевими міністерствами шляхом перенесення таких проектів на інші роки довгострокового періоду багаторічної програми. Однак це призводить до того, що в наступні роки розпорядники бюджетних коштів претендують на право розпоряджатися цими коштами, що робить складання річного бюджету дедалі ускладненою процедурою. Справді, іноді розпорядники бюджетних коштів виконують видаткові зобов'язання до того, як бюджет буде схвалений парламентом, тобто не зважаючи на той факт, що для здійснення таких видатків законодавчого підґрунтя немає, але із застереженням, що ці видатки внесені до періодів, для яких визначено багаторічні показники. В інших випадках розпорядники бюджетних коштів домовляються про скорочення видатків у майбутніх роках для того, щоб підтримувати поточний (більший ніж запланований) рівень обсягу видатків. Такі скорочення майбутніх витрат мають виключно гіпотетичний характер, оскільки пізніше розпорядники бюджетних коштів можуть знову, з таким же успіхом, домовитися про це.

Аби гарантувати, що багаторічні показники видатків базуються на чинних політичних зобов'язаннях і не дають підстав для підвищення провідними міністерствами витратних вимог, у процесі планування треба мати певну обережність. Це аргумент на користь застосування методу “жорсткого” планування-програмування. Такий підхід доцільно застосувати

до окремих програмних законів, державних інвестиційних програм, а також деталізованих багаторічних оцінок.

Щоб уникнути майбутніх руйнівних змін, багаторічні оцінки мають базуватися на консервативних припущеннях. Справа втрачає довіру, якщо оцінки, підготовлені у попередньому році, потребують частого перегляду при складанні річного бюджету. На практиці, показники витрат річного бюджету мають збігатися з бюджетним прогнозом на перший рік планового багаторічного періоду і бути нижчими за обсяги витрат, спрогнозованих макроекономічним сценарієм для років багаторічного періоду. До складу багаторічних показників мають входити обсяги резервного фонду на випадок явних або неявних непередбачених витрат. При оцінюванні обсягів резервного фонду можуть враховуватися такі види непередбачених обставин: (1) непередбачені обставини технічного характеру, які враховують зміни важливих макроекономічних параметрів (наприклад, темп інфляції) та фактичне виконання програм (наприклад, неочікуване підвищення витрат проекту з будівництва); (2) політичний резерв для майбутніх нових програм, які ще чітко не визначені. Обсяги цього резерву є індикативними показниками і не мають створювати ніяких прав щодо майбутнього розміщення цих коштів.

У деяких країнах ОЕСР упорядковані процедури козовного бюджетування були введені до бюджетного процесу для того, щоб інтегрувати річне бюджетування у процедуру формування багаторічного бюджету. Особливості цих процедур полягають у наступному: багаторічні оцінки показників, що розроблені у попередньому році, є своєрідним відправним пунктом для процесу складання річного бюджету. Міністерство фінансів оновлює багаторічні оцінки показників витрат, що розроблені у попередньому році, з урахуванням очікуваних змін економічних параметрів, показників виконання поточного бюджету і перегляду напрямів видатків. Така процедура дає можливість здійснити попередні оцінки заощаджень бюджетних коштів для діючих чинних програмах на плановий період; для

кожного року багаторічного періоду визначається верхній рівень межі обсягів бюджетних витрат на підставі чинної урядової політики і запропонованих змін у політиці. Річний бюджет і багаторічні показники формуються за цими жорсткими бюджетними обмеженнями; чинна політика, що має своє продовження у наступному періоді, чітко відокремлена від запропонованої нової політики та змін у політиці. Обговорення річного бюджету і багаторічних оцінок показників зосереджуються на змінах у політиці, які запроваджуються наступного року.

Рис. 1.2.1. ілюструє деякі головні завдання формування багаторічних показників: (1) оновлення показників витрат, якщо ці оцінки розроблені у попередньому році; (2) підготовка середньострокової структури і проектування витрат; (3) встановлення витратних обмежень (лімітів), нижчих за рівень, що планується для загальної суми видатків, для врахування резерву на непередбачені витрати наступних років; (4) визначення обсягів заощаджень програм, що діють і далі; (5) програмування і бюджетування за умови подвійних обмежень, що впливають, з одного боку, із витратних обмежень, а з іншого боку, із вартості чинної політики.

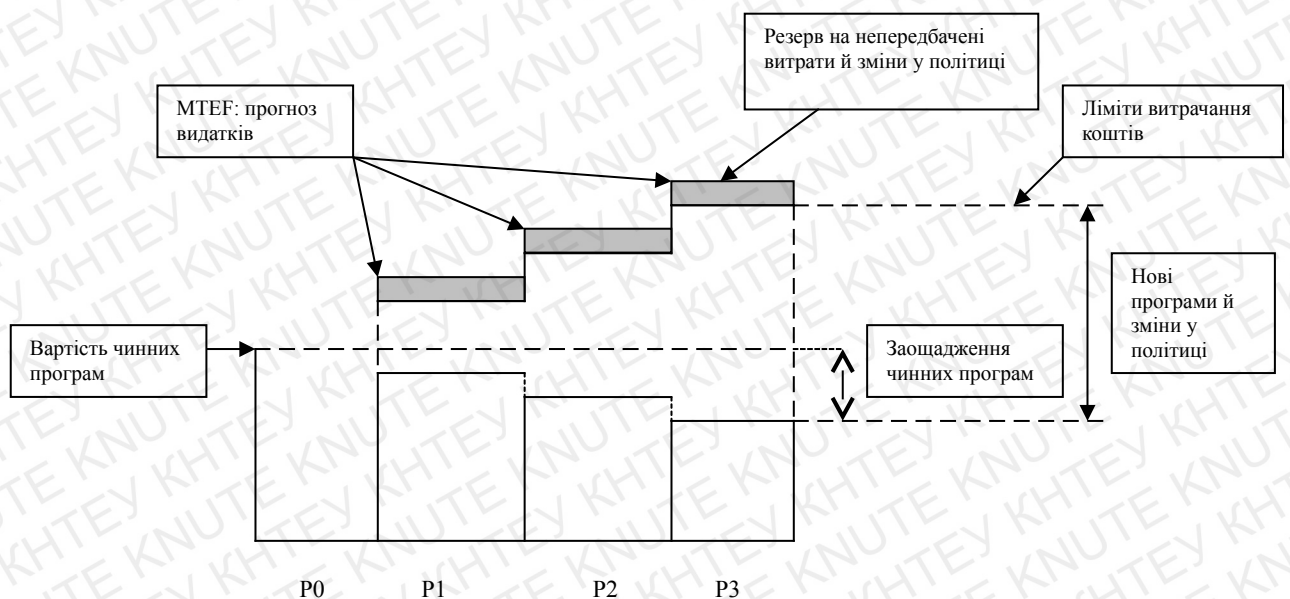

Рис. 1.2.1. Оцінка багаторічних показників видатків

Такі процедури ковзного багаторічного бюджетування мають кілька переваг. Зокрема вони дають можливість комплексного оцінювання майбутнього фіскального впливу запропонованої політики й визначення граничних значень показників річного бюджету. Проте запровадження й опрацювання упорядкованих процедур ковзного багаторічного бюджетування потребує певного часу і відбувається доволі не легким шляхом у багатьох країнах.

Щоб полегшити проблеми запровадження такої практики, процес перенесення (зміщення уперед) оцінок бюджетних показників може бути безпосередньо обмежений саме рамками середньострокових бюджетних обмежень, зокрема агрегованими оцінками витрат за функціональними ознаками провідних міністерств. Однак для корегування середньострокових бюджетних обмежень, що здійснюється на початку процесу формування річного бюджету, міністерству фінансів потрібні деталізованіші дані. При цьому дотримання певної міри обережності потрібне для уникнення ефекту храповика, що полягає у тенденції до необґрунтованого підвищення вимог щодо майбутніх витрат провідними міністерствами.

У деяких країнах багаторічні оцінки бюджетних показників використовуються з метою управління майбутніми зобов'язаннями. Це потребує розроблення надзвичайно упорядкованих і чітких процедур багаторічного бюджетування. Інакше перевага має надаватися розділенню процедур управління і затвердження (надання легітимного повноваження на здійснення видатків для відомства або на певну програму) багаторічних зобов'язань, наприклад, за допомогою введення процедури так званої авторизації майбутніх зобов'язань у бюджетний процес.

РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

2.1. Етапи становлення та розвитку системи бюджетного планування в Україні як в самостійній державі

Становлення системи планування видатків місцевих бюджетів в Україні, реформування її складових, у тому числі принципів, процедур, методів, механізму взаємодії учасників планування, відбувалося одночасно із розвитком інституту місцевого самоврядування, удосконаленням нормативно-правової та методологічної бази у сфері бюджетного планування.

В 1990 році закладено основи планування видатків місцевих бюджетів у незалежній Україні. Із прийняттям законодавчих актів «Про бюджетну систему Української РСР», «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування», «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування». Бюджетний кодекс України, прийнятий 21 червня 2001 року, став базовим законом, у якому врегульовано основні засади, принципи, процедури, методологію, механізм взаємодії учасників планування видатків місцевих бюджетів.

На даний час загальну координацію процесу планування здійснює Міністерство фінансів України, яке доводить місцевим органам виконавчої влади інструктивні матеріали щодо особливостей складання розрахунків до проектів місцевих бюджетів. На основі отриманих від головних розпорядників коштів бюджетних запитів проводиться їх аналіз на предмет відповідності меті, пріоритетності, дієвості та ефективності використання бюджетних коштів, за результатами якого місцеві фінансові органи формують проекти відповідних місцевих бюджетів. Останні в подальшому мають бути схвалені Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, виконавчими органами відповідних місцевих рад та у терміни, визначені статтею 77 Бюджетного кодексу

України, затверджені рішеннями Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних місцевих рад.

Формування і розподіл видатків місцевих бюджетів починається на стадії планування. Одним із протиріч при плануванні видатків місцевого самоврядування є невідповідність між повноваженнями на здійснення видатків, закріпленими законодавством за відповідними місцевими бюджетами, та наявними фінансовими ресурсами для їх виконання. З огляду на неузгодженість галузевих законодавчих і нормативних актів, що регламентують діяльність бюджетних установ, з бюджетним законодавством, важливими передумовами формування збалансованої видаткової частини місцевих бюджетів є [12, с. 39]:

- детальний аналіз виконання кошторисів за фактичними видатками бюджетних установ за минулий рік чи ряд років;
- вивчення структури видатків місцевих бюджетів, її динаміки та тенденцій на майбутнє;
- аналіз реального попиту населення на бюджетні послуги в минулому році;
- прогнозні обрахунки контингентів споживачів кожного виду послуг на майбутній і подальші роки;
- вивчення можливості об'єднання установ з малою наповнюваністю без зниження якості надання послуг;
- вивчення громадської думки про структуру бюджетних послуг на майбутній рік;
- вивчення законодавчих актів та рішень, що впливають на обсяги видатків і вступають в дію з початку планового періоду;
- формування, узгодження та затвердження у відповідних документах основних напрямів бюджетної політики та соціальних програм;
- своєчасне прийняття рішень щодо реформування бюджетних установ.

Бюджетне планування як складний аналітичний процес має забезпечувати реалізацію основних напрямів бюджетної політики шляхом

вирішення ряду фінансово-економічних завдань, які умовно можна розділити на стратегічні й тактичні [39, с. 183]. Розв'язання стратегічних завдань є основою для формування глобального підходу до складання місцевого бюджету, тоді як вирішення тактичних означає розробку основних напрямів та засад бюджетного планування. До питань врахування стратегічних завдань у контексті запровадження середньострокового планування видатків місцевих бюджетів повернемося у наступному підрозділі.

Тактичні завдання, що постають під час бюджетного планування місцевих видатків, відзеркалюють сам механізм та складові цього процесу. В цілому можна сформулювати три узагальнених завдання бюджетного планування: визначення обґрунтованих та достовірних дохідних джерел та їх обсягів; оптимізація структури бюджетних видатків; забезпечення балансу дохідної та видаткової частин. Зупинимося на другому та третьому завданнях, які безпосередньо стосуються планування видатків місцевих бюджетів. Вирішення цих завдань досить часто потребує залучення додаткових інструментів фінансування видатків під час виконання місцевих бюджетів - коротко-, середньострокових позичок, запозичень.

Напрями розподілу видатків місцевих бюджетів залежать від діяльності центральних та місцевих органів влади, ефективність бюджетної політики яких визначається економічними та політичними чинниками. Крім того, оптимізації розподілу державних фінансових ресурсів сприяє прозорість бюджетного процесу.

Згідно із законодавством багатьох країн прийняття місцевих бюджетів із дефіцитом дозволяється у разі наявності джерел його фінансування, якими можуть бути внутрішні та зовнішні запозичення.

У фінансовій практиці часто оперують поняттям «комунальний кредит», який є одним із інститутів місцевих фінансів. О. Кириленко визначає комунальний кредит як складну систему економічних відносин, що виникають між місцевою владою, з одного боку, та фізичними і юридичними особами, з іншого.

Зарубіжний досвід свідчить, що навіть в найбагатших країнах місцеві органи влади неспроможні забезпечити фінансування усіх необхідних видатків капітального характеру лише за рахунок поточних доходів. Як правило, для фінансування капітального будівництва об'єктів інфраструктури та інвестицій в основні фонди місцева влада використовує позикові кошти. Для того, щоб залучати кредитні ресурси, місцеві органи влади повинні мати доступ до національних ринків капіталу [6, с. 22]. Така вимога закладена Європейською хартією місцевого самоврядування.

Згідно з результатами міжнародних досліджень місцеві запозичення у більшості країн здійснюються у двох формах – випуск облігацій муніципалітетів та отримання позик у фінансових установах. Для реалізації капітальних проектів з тривалим терміном їх окупності місцеві органи влади в країнах з перехідною економікою, як правило, не практикують випуск облігацій, натомість користуючись іншими джерелами фінансування. Це пояснюється нерозвиненістю ринків капіталу. У країнах Західної Європи та в Сполучених Штатах Америки, навпаки, поширена емісія облігацій муніципалітетів.

У більшості розвинених країн останнім часом зросли обсяги місцевих запозичень, що можна пояснити наступними чином: населення більш позитивно реагує на збільшення боргу, ніж на зростання рівня оподаткування, швидко зростають обсяги фінансових ринків, набуває поширення обґрунтування доцільності здійснення запозичень у бюджетній практиці.

Розв'язання важливих проблем розвитку регіонів, галузей економіки та обґрунтування способів реалізації визначених поточних та стратегічних цілей здійснюється за допомогою макроекономічних планів. У широкому розумінні план – це сукупність цілей і рішень, необхідних для їх досягнення [14, с. 156]. В Україні макроекономічне планування здійснюється у формі розроблення та реалізації Державної програми економічного і соціального розвитку України на основі принципів, визначених у Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку

України». Такими принципами є цілісність, об'єктивність, науковість, гласність, самостійність, рівність, дотримання загальнодержавних інтересів [47]. Реалізація принципів планування видатків місцевих бюджетів на практиці забезпечується за допомогою використання методів планування, тобто способів і прийомів розробки та обґрунтування планів [34, с. 114].

У вітчизняній фінансовій практиці використовуються численні методи планування видатків місцевих бюджетів, найбільш поширеними серед яких є: балансовий, нормативний, метод коефіцієнтів (аналітичний), програмно-цільовий, прямого рахунку, економіко-математичного моделювання, екстраполяції, експертних оцінок. Водночас, у світовій методології бюджетного планування виділяють нетрадиційні для України автоматичний метод, метод мажорацій і мінорацій та метод безпосередньої оцінки [24, с. 89-90].

Під час визначення обсягу видатків місцевих бюджетів показники повинні бути обґрунтовані відповідними розрахунками за кожним кодом економічної класифікації видатків і деталізовані за видами та кількістю товарів, робіт, послуг із зазначенням вартості за одиницю. Планові показники мають враховувати об'єктивну потребу в коштах кожної установи, виходячи з її контингентів, штатної чисельності, необхідності реалізації програм та заходів. При цьому розрахунки здійснюються на підставі норм бюджетних видатків - витрат на розрахункову одиницю - одного учня, ліжко-день, один прийом лікаря. В цілому під час формування кошторисів необхідно дотримуватися режиму економії бюджетних коштів.

Планування видатків місцевих бюджетів базується на одночасному використанні декількох або й усіх зазначених методів. Вдале їх комбінування є ефективним інструментом реалізації бюджетної політики у сфері формування проектів бюджетів різних рівнів [38, с. 153]. В Україні система планування бюджетних видатків характеризується недостатньо чітким баченням основних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни та територій при розробці бюджетної політики, що призводить до неефективного використання коштів місцевих бюджетів.

Економічний зміст видатків місцевих бюджетів полягає у тому, що в результаті їх фінансування відбувається розподіл благ, тобто використання частини валового внутрішнього продукту на місцевому рівні. Специфічність розподілу в тому, що він відбувається в адміністративному порядку і призводить до недостатньої обґрунтованості рішень щодо обсягів та напрямів витрачання коштів місцевих бюджетів, можливих зловживань і корупції в органах, що розподіляють і використовують кошти місцевих бюджетів.

Реформування системи планування видатків місцевого самоврядування потребує розробки ефективної методики оцінки результативності використання бюджетних коштів; формування бюджетів з урахуванням стратегічних цілей соціально-економічного розвитку на багаторічну перспективу та результатів діяльності центральних та місцевих органів влади, інших учасників бюджетного процесу, досягнутих у попередніх бюджетних періодах; підвищення рівня відповідальності за результати діяльності, у тому числі пов'язаної із плануванням видаткової частини місцевих бюджетів; забезпечення бюджетної стабільності, підвищення ефективності та результативності видаткової частини місцевих бюджетів шляхом запровадження прогресивних методик бюджетного планування, одними з яких є програмно-цільовий метод та середньострокове бюджетне планування видатків бюджетів адміністративно-територіальних одиниць.

2.2. Планування та виконання видатків місцевих бюджетів

Формування бюджетних видатків починається на стадії планування. За основу береться очікуване виконання бюджету за видатками за попередній період. Звітні дані про виконання бюджету за видатками, що є в розпорядженні як Міністерства фінансів України, так і фінансових органів, як правило, за півріччя доповнюються оцінкою очікуваного виконання показників за видатками за період, який залишається до кінця року. Аналіз звітних показників і оцінка перспективи до кінця року дають змогу

визначити очікуване виконання бюджету за видатками. З одержаних видатків виключаються ті, яких не буде у плановому році.

Бюджетні видатки мають певний економічний зміст, зумовлений суспільним способом виробництва, природою та функціями держави. Вони відіграють вирішальну роль у задоволенні потреб соціально-економічного розвитку країни.

Видатки місцевих бюджетів – це економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом централізованих коштів, що перебувають у розпорядженні відповідних органів влади, та децентралізованих коштів, які є власністю місцевих органів влади.

Регулювання бюджетних видатків виявляється насамперед в цільовому спрямуванні бюджетних коштів. Найважливішим принципом планування бюджетних видатків є додержання пропозиції розподілу коштів з урахуванням реальної необхідності в них. Видатки бюджету (як і доходи) на наступний рік до поточного року плануються з урахуванням результатів використання коефіцієнтів зростання. Це дає змогу обґрунтувати доцільність збільшення бюджетних видатків і правильно спланувати їх на майбутнє.

Склад і структура видатків місцевих бюджетів визначається їх економічним змістом та роллю в розподілі національного доходу. Згідно зі статтею 61 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» видатки всіх бюджетів поділяються окремо на поточні видатки і видатки розвитку.

Поточні видатки – це витрати бюджету на фінансування мережі підприємств, установ, організацій та органів, які діють на початок бюджетного періоду, а також на фінансування заходів щодо соціального захисту населення, утримання апарату управління та служб органів місцевого самоврядування, соціального обслуговування та інших заходів. Кошти поточного бюджету спрямовуються на фінансування установ і закладів, що утримуються за рахунок бюджетних асигнувань, і не належать до бюджету розвитку.

В основу побудови поточного бюджету покладені принципи: забезпечення достатнього рівня розвитку регіону, стабільність надходження коштів;

пріоритетний розвиток соціально-культурної сфери; наукова обґрунтованість витрат; обов'язковий характер виконання поточного бюджету.

Напрями використання поточного бюджету: соціальний захист та соціальне забезпечення; соціально-культурна сфера; охорона здоров'я; фізична культура і спорт; видатки на житлове господарство; видатки на фінансування пасажирського транспорту; видатки на утримання органів влади.

Поточні видатки потребують негайного та своєчасного фінансування. Таке фінансування може забезпечуватись лише за наявності відносно стабільних джерел доходів.

До видатків розвитку належать витрати на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, субвенції, кошти на реалізацію програми соціально-економічного розвитку міста, капітальне будівництво, придбання обладнання, транспортних засобів та іншої техніки, інші видатки на розширене відтворення, а також на фінансування субвенцій та на сплату основної частини боргу органів місцевого самоврядування. При нестачі основних поточних доходів бюджет розвитку може балансуватися за рахунок установлення місцевою владою нових місцевих податків, випуску позик, отримання субсидій і субвенцій з державного бюджету.

Бюджет розвитку має фінансувати розширене відтворення всіх сфер діяльності на місцевому рівні. Його бюджетні пріоритети можуть змінюватись залежно від того, як виконується поточний бюджет. Основними принципами бюджету розвитку є: тісний зв'язок з поточним бюджетом; зміна бюджетних пріоритетів; виконання в міру надходження коштів; напрями використання бюджету розвитку; капітальні вкладення на розвиток виробництва; витрати на капітальний ремонт.

Співвідношення між поточним бюджетом і бюджетом розвитку нестабільне і в основному залежить від досягнутого рівня економічного та соціального розвитку регіону.

Видатки місцевих бюджетів можна поділити на дві окремі частини: видатки, пов'язані з виконанням власних повноважень місцевого

самоврядування; видатки, пов'язані з реалізацією делегованих законом повноважень органів державної виконавчої влади.

Держава фінансує в повному обсязі здійснення органами місцевого самоврядування наданих законом повноважень органів виконавчої влади. Кошти, необхідні для здійснення органами місцевого самоврядування цих повноважень, щороку передбачаються в Законі України про Державний бюджет України.

Видатки на здійснення повноважень, що виконуються за рахунок коштів державного бюджету та місцевих бюджетів, поділяються на: видатки на забезпечення конституційного ладу держави, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства, а також інші, передбачені Бюджетним кодексом видатки, які не можуть бути передані на виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню; видатки, які визначаються функціями держави та можуть бути передані до виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню з метою забезпечення найефективнішого їх виконання на основі принципу субсидіарності; видатки на реалізацію прав та обов'язків Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування, які мають місцевий характер та визначені законами України.

Видатки, що здійснюються з бюджетів сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань, які враховуються при визначенні обсягу бюджетних трансфертів.

До видатків, які здійснюються з бюджетів сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань і враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, належать видатки на: органи місцевого самоврядування сіл, селищ, міст районного значення; освіту: дошкільну освіту; загальну середню освіту (школи – дитячі садки); первинну медико-санітарну, амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (дільничні лікарні, медичні амбулаторії, фельдшерсько-акушерські та фельдшерські пункти); сільські, селищні та міські палаци культури, клуби та бібліотеки.

Видатки, що здійснюються з районних бюджетів та бюджетів міст обласного значення та враховуються при визначенні обсягу бюджетних трансфертів.

До них належать видатки на:

Державне управління:

органи місцевого самоврядування міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення;

органи місцевого самоврядування районного значення.

Освіту:

дошкільну освіту (у містах республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення);

загальну середню освіту: загальноосвітні навчальні заклади, у тому числі школи-дитячі садки (для міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення), спеціалізовані школи, ліцеї, гімназії, колегіуми, вечірні (змінні) школи;

заклади освіти для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, які позбавлені піклування батьків, дитячі будинки (у разі, якщо не менше 70% кількості учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів, загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, які позбавлені піклування батьків, дитячих будинків формується на території відповідного міста чи району), дитячих будинків сімейного типу та прийомні сім'ї, допомога на дітей, які перебувають під опікою і піклуванням;

інші державні освітні програми.

Охорону здоров'я:

первинну медико-санітарну, амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (лікарні широкого профілю, пологові будинки, станції швидкої та невідкладної медичної допомоги, поліклініки й амбулаторії, загальні стоматологічні поліклініки);

програми медико-санітарної освіти (міські та районні центри здоров'я і заходи, спрямовані на розвиток санітарної освіти);

Соціальний захист та соціальне забезпечення:

державні програми соціального забезпечення: притулки для неповнолітніх (у разі, якщо не менше 70% кількості дітей, які перебувають у цих закладах, формуються на території відповідного міста чи району), територіальні центри і відділення соціальної допомоги на дому;

державні програми соціального захисту: пільги ветеранам війни і праці, допомога сім'ям з дітьми, додаткові виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг, компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян;

державні програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян;

районні та міські програми і заходи з реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї.

Державні культурно-освітні та театральні-видовищні програми (театри, бібліотеки, музеї, виставки, палаци і будинки культури, школи естетичного виховання дітей).

Державні програми розвитку фізичної культури і спорту: утримання та навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл усіх типів (крім шкіл республіканського і обласного значення), заходи з фізичної культури і спорту та фінансова підтримка організацій фізкультурно-спортивної спрямованості і спортивних споруд місцевого значення.

Видатки, що здійснюються з обласних бюджетів і враховуються при визначенні обсягу бюджетних трансфертів. До них належать видатки на:

Державне управління: представницьку і виконавчу владу; обласні ради.

Освіту: загальну середню освіту для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: спеціальні загальноосвітні навчальні заклади для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, санаторні школи-інтернати; загальноосвітні школи-інтернати,

загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячі будинки (крім загальноосвітніх шкіл-інтернатів, загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування, дитячих будинків та дитячих будинків сімейного типу і прийомних сімей); заклади професійно-технічної освіти; вищу освіту (інститути післядипломної освіти вчителів та центри і заходи з підвищення кваліфікації державних службовців місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, постійно діючі курси (центри) підвищення кваліфікації працівників соціально-культурної сфери та агропромислового комплексу, що перебувають у комунальній власності); інші державні освітні програми.

Охорону здоров'я: первинну медико-санітарну, амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу; спеціалізовану амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (спеціалізовані лікарні, поліклініки, включаючи стоматологічні центри, диспансери, госпіталі для інвалідів Великої Вітчизняної війни, будинки дитини, станції переливання крові); санаторно-курортну допомогу (санаторії для хворих на туберкульоз, санаторії для дітей та підлітків, санаторії медичної реабілітації); інші державні програми медичної та санітарної допомоги (медико-соціальні експертні комісії, бюро судмедекспертизи, центри медичної статистики, бази спецмедпостачання, центри здоров'я і заходи санітарної освіти, інші програми і заходи.

Соціальний захист та соціальне забезпечення: державні програми соціального захисту та соціального забезпечення: допомога для догляду за інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу; адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям; виплати компенсації реабілітованим; дитячі будинки-інтернати; навчання та трудове влаштування інвалідів; будинки-інтернати для людей похилого віку та інвалідів; будинки-інтернати для дітей-інвалідів; центри з нарахування пенсій; притулки для неповнолітніх; республіканські й обласні програми і заходи з реалізації

державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї; інші державні соціальні програми.

Культуру і мистецтво: державні культурно-освітні програми (республіканські та обласні бібліотеки, музеї та виставки); державні театральні-видовищні програми (філармонії, музичні колективи й ансамблі, театри, палаци та будинки культури республіканського й обласного значення, інші заклади та заходи у галузі мистецтва); інші державні культурно-мистецькі програми.

Фізичну культуру і спорт: державні програми з розвитку фізичної культури і спорту (навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл усіх типів республіканського та обласного значення, заходи з фізичної культури і спорту республіканського та обласного значення); державні програми з інвалідного спорту і реабілітації (республіканський та обласні центри з інвалідного спорту і дитячо-юнацькі спортивні школи інвалідів та спеціалізовані спортивні школи параолімпійського резерву; проведення навчально-тренувальних зборів і змагань з інвалідного спорту республіканського та обласного значення).

З метою забезпечення збалансованості місцевих бюджетів у процесі їх виконання та своєчасного фінансування соціальних виплат та оплати енергоносіїв протягом року Державною казначейською службою за рахунок коштів єдиного казначейського рахунка у 2017 році було надано 0,7 тис. позик на покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів на загальну суму 1066,1 млн. гривень. Станом на 01.01.2018 заборгованість по позиках відсутня.

У 2017 році місцеві бюджети виконано з профіцитом у загальному обсязі 5756,4 млн. гривень (у 2016 році – 15448,2 млн. гривень).

Загальний фонд місцевих бюджетів виконано з профіцитом у загальному обсязі 56036,4 млн. гривень.

За спеціальним фондом місцеві бюджети виконано з дефіцитом в обсязі 50280,0 млн. гривень. Основним джерелом фінансування дефіциту спеціального фонду місцевих бюджетів були кошти, передані із загального фонду бюджету до бюджету розвитку (спеціального фонду) в обсязі 56303,3 млн. гривень.

Зазнала змін структура видатків місцевих бюджетів. Зросла частка видатків на виконання самоврядних повноважень, що свідчить про підвищення видаткової автономності місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів на місцевому рівні. Також забезпечено відповідність фінансового ресурсу реальним потребам місцевих бюджетів у здійсненні видатків на делеговані державою повноваження.

Видатки загального фонду місцевих бюджетів (без урахування коштів трансфертів, що передаються між рівнями місцевих бюджетів) профінансовані у сумі 397678,0 млн. грн., що на 111948,9 млн. грн., або на 39,2 відсотка більше, ніж у попередньому році.

У розрізі програмної класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів або Типової програмної класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів / Тимчасової класифікації видатків та кредитування для бюджетів місцевого самоврядування, які не застосовують програмно-цільового методу, у 2017 році, порівняно з 2016 роком, видатки загального фонду місцевих бюджетів за основними напрямками (галузями) характеризувались таким чином: на освіту (у тому числі за рахунок трансфертів із державного бюджету) – збільшилися на 36904,2 млн. грн., або на 46,4 відсотка; на охорону здоров'я (у тому числі за рахунок трансфертів із державного бюджету) – збільшилися на 19384,1 млн. грн., або на 36,4 відсотка; на соціальний захист та соціальне забезпечення (в тому числі за рахунок трансфертів із державного бюджету) – збільшилися на 35744,3 млн. грн., або на 34,7 відсотка; на культуру і мистецтво –

збільшилися на 3876,2 млн. грн., або на 41,7 відсотка; на фізичну культуру і спорт – збільшилися на 1111,6 млн. грн., або на 42,1 відсотка.

Збільшились у 2017 році видатки за такими захищеними статтями місцевих бюджетів, як на: оплату праці і нарахування на заробітну плату – на 11,2 відсотка; соціальне забезпечення – на 31,3 відсотка. Зменшення питомої ваги видатків на оплату праці (32,4 відсотка – у 2017 році проти 40,2 відсотка – у 2016 році) зробило структуру видатків більш гнучкою. Як результат, на 14,5 відсоткових пунктів зросла частка інших видатків.

Видатки спеціального фонду місцевих бюджетів (без урахування коштів трансфертів, що передаються між рівнями місцевих бюджетів) профінансовані в обсязі 98412,7 млн. грн., що на 33626,7 млн. грн., або у 1,5 рази більше ніж у 2016 році.

Ще одним позитивним аспектом реформи міжбюджетних відносин є збільшення інвестиційних ресурсів місцевих бюджетів. Так, обсяг капітальних видатків за 2017 рік дорівнював 74320,8 млн. грн., що на 21676,4 млн. грн., або на 41,2 відсотка більше порівняно з 2016 роком. Частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів не змінилась і складає як і в 2016 році 15 відсотків.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОГО ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Пріоритети бюджетної політики України

Розбудова ефективної та конкурентоспроможної економіки вимагає системного реформування сектору державних фінансів та підвищення ефективності бюджетних механізмів стимулювання економіки, в 2010 році було ухвалено новий Бюджетний кодекс, який набрав чинності з 1 січня 2011 року. Попри те, що документ не містить революційних новацій, він вносить відчутні зміни до бюджетної системи України, які відкривають нові можливості для підвищення ефективності функціонування, які відкривають нові можливості для підвищення ефективності функціонування бюджетного механізму. Хоча водночас окремі новації створюють серйозні ризики для ефективності бюджетної політики.

У Бюджетному кодексі України (2010р.) визначено заходи щодо удосконалення управління бюджетними ресурсами за кількома напрямками. Зокрема – це підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів, що визначає впровадження програмно-цільового методу (ПЦМ). Його зміст полягає в тому, що розпорядники бюджетних коштів отримуватимуть кошти не просто для фінансування своєї діяльності, а на досягнення конкретних результатів, які зафіксовані у відповідній програмі, власне на реалізацію якої вони отримали кошти.

Важливу роль має відіграти запровадження середньострокового бюджетного планування. Новим кодексом вводиться механізм середньострокового бюджетного планування і прогнозування, орієнтований на стратегічні пріоритетні завдання. Відповідно до статті 21 нового Бюджетного кодексу Міністерство фінансів України за участю Міністерства економіки України, Національного банку України, а також головних розпорядників коштів державного бюджету складає прогноз Державного

бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди, який ґрунтується на Програмі діяльності уряду, прогнозних та програмних документах економічного та соціального розвитку, державних цільових програмах.

Загалом середньострокове бюджетне планування є досить ефективним інструментом підвищення ефективності бюджетних видатків. Розпорядники отримують можливість розробляти довгострокові плани з гарантією, що реалізація цих проектів не буде зупинена через рік з причин перегляду пріоритетів. Наразі через нестабільність графіку фінансування в Україні гальмується реалізація багатьох великих інфраструктурних проектів.

Відповідно до нової редакції Бюджетного кодексу України підвищується мобільність та оперативність управління бюджетними коштами. Зокрема, кабінет Міністрів за згоди Комітету Верховної Ради України з питань бюджету отримав право:

- а) перерозподіляти видатки між програмами в межах загального обсягу бюджетних призначень головного розпорядника;
- б) перерозподіляти видатки державного бюджету на централізовані заходи між адміністративно-територіальними одиницями.

Напрямом реформування системи бюджетного планування є розширення бюджетних інструментів економічної політики. Відчутний прогрес в новому Бюджетному кодексі зроблений в питанні розкриття бюджетних інструментів економічної політики. Серед перспективних новацій можна відзначити такі.

Удосконалення механізмів дефіцитного фінансування державного бюджету. Які в попередньому, в новому Бюджетному кодексі державні запозичення обмежуються рівнем 60% від ВВП. Новацією є надання уряду права самостійно змінювати співвідношення обсягів між внутрішніми та зовнішніми запозиченнями у разі асиметричної зміни кон'юнктури на зовнішніх фондових ринках.

Жорсткі обмеження, які діють на даний час, приводили в минулому році до того, що уряд залучав боргові ресурси на внутрішньому ринку під 30%

річних, тоді як сприятливіша кон'юнктура на зовнішніх ринках дозволяла здійснити запозичення за відсотком майже вдвічі нижчим.

Розширено можливості дефіцитного фінансування місцевими органами влади. Відтепер зовнішні запозичення можуть здійснювати міські ради міст з чисельністю населення понад 500 тисяч жителів (раніше 800 тисяч). При цьому місцеві зовнішні запозичення шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій можуть здійснювати всі міські ради [33].

Водночас запроваджено нову систему обмежень кредитної активності місцевої влади. Загальний обсяг місцевого боргу та гарантованого Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста боргу станом на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 100% (для міста Києва – 400%) середньорічного індикативного прогнозного обсягу надходжень бюджету розвитку (без урахування обсягу місцевих внутрішніх і зовнішніх запозичень).

Новим і потенційно високоефективним інструментом бюджетної політики може стати профіцит не фінансування бюджету. Кодексом передбачається, що в разі перевиконання за підсумками трьох кварталів надходжень державного бюджету на 15% порівняно з бюджетним розписом, Кабінет Міністрів зобов'язаний подати Верховній Раді України відповідний проект закону про внесення змін до закону про державний бюджет, в якому понадпланові надходження державного бюджету мають спрямовуватися на реалізацію пріоритетних інвестиційних програм (проектів).

Дане поняття є новим в бюджетній системі України, Бюджетний кодекс визначає інвестиційну програму (проект) як комплекс заходів, визначених на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки та спрямованих на розвиток окремих галузей, секторів економіки, виробництв, регіонів, виконання яких здійснюється з використанням коштів державного та/або місцевих бюджетів чи шляхом надання державних та/або місцевих гарантій.

Таким чином, Бюджетний кодекс чітко визначив, на які цілі може спрямовуватися надлишок бюджетних коштів. До останнього часу уряд, як правило, намагався оперативно втрачати їх на підвищення соціальних стандартів, щоб продемонструвати здатність перевиконати план в даному напрямі.

Отже, середньострокове бюджетне планування є досконалим фінансовим механізмом забезпечення соціально-економічного розвитку. Бюджетне планування як ми дослідили є складовою бюджетного процесу, що включає порядок складання та виконання бюджету, його нормативно-правову та організаційну основу, а також питання теорії та методології складання бюджетів країни. Головним завданням середньострокового бюджетного планування є:

- забезпечення необхідних макроекономічних пропорцій розвитку держави;

- виявлення реальних джерел надходжень за всіма напрямками та всіма платниками податків і зборів усіх бюджетних рівнів;

- ефективний розподіл бюджетних видатків за напрямками та між регіонами;

- сприяння найефективнішому використанню бюджетних коштів галузями суспільного виробництва;

- забезпечення задоволення мінімального рівня соціальних потреб;

- створення необхідних соціальних резервів, які використовуватимуться на планові й позапланові заходи;

- забезпечення прозорого бюджетного контролю в системі здійснення бюджетних платежів на середньостроковий період.

Середньострокове бюджетне планування є дієвим механізмом удосконалення бюджетного процесу.

Середньострокове бюджетне планування можна назвати процесом модернізації бюджетного механізму. Модернізація буде базуватися на економічному зростанні, на нових факторах пов'язаних в основному не з

експортом нафти і газу, а із поступовим звільненням від сировинної залежності. При формуванні бюджетної політики необхідно враховувати, що світ пройшов саму серйозну кризу за багато десятиріч. Це криза нової глобальної економіки, яка виявила потребу в додаткових інструментах її регулювання, необхідність колективних дій ряду країн у протидію світовим глобальним дисбалансам і ризикам [87].

Економічне піднесення відбувається ще недостатньо активно як в окремих країнах, так і в цілому в світовій економіці.

Середньострокове бюджетне планування покликано зберігати макроекономічну стабільність, забезпечити стабільність усіх основних умов для бізнесу. Середньострокове бюджетне планування покликано зберігати макроекономічну стабільність, забезпечити стабільність усіх основних умов для бізнесу.

Досить важливим є те, що при середньостроковому бюджетному плануванні затверджується трансфери місцевим бюджетам у рамках фонду фінансової підтримки регіонів на три роки. Це значить, навіть якщо у суб'єкта покращаться дохідні джерела, то затверджені в трьохрічному бюджеті трансфери не будуть зменшені. Це повинно також стимулювати суб'єкти до роботи і до створення додаткової податкової бази. Трансфери, які нині закладені в бюджеті знижені не будуть. Витрати повинні бути обґрунтованими відповідно до запланованих результатів.

Щодо прогнозування видатків на середньострокову перспективу, слід зауважити, що видатки бюджету – кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум.

Метою складання середньострокового плану бюджетних видатків є ефективне управління бюджетними коштами у середньостроковій перспективі, оскільки реалізація стратегічних пріоритетів не обмежується лише одним роком.

Для здійснення планування видатків місцевих бюджетів необхідно мати прогноз ресурсів на плановий рік та середньострокову перспективу. Причому цей прогноз повинен включати в себе не лише прогноз власних доходів бюджету, а й прогноз міжбюджетних трансфертів, які є складовою дохідної частини бюджетів.

Особливо актуальним це є для планування видатків, здійснення яких носить довгостроковий характер, наприклад, постійних видатків, пов'язаних з фінансуванням освітніх програм, соціального захисту населення, інноваційних та інвестиційних проектів тощо.

Для ефективного управління бюджетними коштами та спрямування частини цих коштів на нові бюджетні програми важливого спочатку спрогнозувати обсяг видатків, пов'язаних із продовженням вже існуючих бюджетних програм (за умови їх ефективності). Для більшості місцевих бюджетів це є видатки соціального спрямування, які в структурі всіх видатків місцевих бюджетів складають 88%.

Концепція реформування місцевих бюджетів [72] (далі – Концепція), схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 р. № 308-р, передбачає, що метою реформування місцевих бюджетів є, зокрема, зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування. Вона передбачає перетворення місцевих бюджетів у ефективний інструмент соціально – економічного розвитку адміністративно - територіальних одиниць. Одним із першочергових завдань, які необхідно виконати за для досягнення цієї мети, є запровадження планування місцевих бюджетів на середньострокову перспективу. Для цього необхідно:

- конкретизувати цілі, завдання, види планування, перелік показників;
- визначити порядок взаємодії всіх учасників процесу середньострокового бюджетного планування;
- забезпечити врахування показників, передбачених програмами соціально-економічного розвитку на середньострокову перспективу, під час середньострокового бюджетного планування;

- урегулювати процедуру врахування показників розвитку місцевих бюджетів на середньострокову перспективу під час підготовки проекту державного бюджету України на відповідний рік, проведення моніторингу їх виконання з подальшим коригуванням зазначених показників;
- розробити теоретико – методологічні засади програмно – цільового методу планування видатків місцевих бюджетів на середньострокову перспективу;
- провести експеримент із запровадження елементів програмно – цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів в окремих регіонах;
- розробити програмну класифікацію видатків і кредитування місцевих бюджетів;
- скласти типовий перелік бюджетних програм та показників їх виконання органами місцевого самоврядування у частині делегованих повноважень;
- удосконалити процедуру казначейського обслуговування місцевих бюджетів.

3.2. Програмно-цільовий метод як інструмент підвищення ефективності планування видатків місцевих бюджетів

В умовах обмеженості та недостатності бюджетних ресурсів питання запровадження прогресивних методик економічного програмування в Україні є на разі досить актуальним. Однією з таких методик є програмно-цільовий метод (ПЦМ), використання якого сприяє підвищенню ефективності бюджетних видатків та їх зв'язку зі стратегічними цілями соціально-економічної політики політики.

Цільове використання коштів місцевих бюджетів передбачає їх спрямування на цілі, що відповідають бюджетним призначенням,

встановленим рішенням про місцевий бюджет; напрямом використання бюджетних коштів, визначеним у паспорті бюджетної програми або в порядку використання бюджетних коштів; бюджетним асигнуванням, у тому числі розпису бюджету, кошторису, плану використання бюджетних коштів.

В умовах обмеженості бюджетних ресурсів першочерговим завданням стає визначення пріоритетів у їх розподілі, виявлення джерел фінансування витрат і контроль за цільовим та ефективним використанням коштів місцевого самоврядування. Досягнення цих завдань можливе при застосуванні програмно-цільового методу формування місцевих бюджетів.

Сама ідея програмно-цільового методу, викладена у статті 20 Бюджетного кодексу, полягає в тому, щоб зосереджувати увагу не тільки на можливостях бюджету, його ресурсах, а й на тому, як найефективніше їх використати з метою отримання конкретних результатів.

Управління бюджетними коштами місцевого самоврядування значною мірою визначається порядком складання, затвердження, виконання бюджету, а також контролем за його виконанням. Застосування найкращих практик бюджетування з метою удосконалення бюджетного процесу призведе до підвищення ефективності управління бюджетом. Саме такою практикою є програмно-цільовий метод, що докорінно змінює концепцію управління місцевими бюджетами, зокрема [61, с.185]:

- створює прозору та ефективну систему прийняття управлінських рішень із бюджетних питань;
- забезпечує цільове та обґрунтоване використання бюджетних коштів розпорядниками в умовах обмежених бюджетних ресурсів;
- забезпечує проведення ґрунтовного аналізу використання бюджетних коштів;
- дозволяє спрямовувати фінансування на користь більш успішних бюджетних програм, скорочувати або виключати неефективні програми.

Метою запровадження програмно-цільового методу є встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами

їх використання на основі окреслених цілей і результативних показників [8, с. 136]. Програмно-цільовий підхід у бюджетному процесі передбачає формування й виконання бюджету відповідно до бюджетних програм головних розпорядників бюджетних коштів, зокрема: визначення загальної мети кожної бюджетної програми на довго- й середньостроковий періоди; цілей і завдань програми на короткостроковий період; видів і напрямів діяльності, яка забезпечує реалізацію програми. Такий підхід має ґрунтуватися на ретельному аналізі необхідних і можливих бюджетних ресурсів для фінансування програми у плановому й наступних роках та отримання від реалізації бюджетної програми очікуваного результату. Зазначене передбачає розробку кількісних і якісних показників результативності, критеріїв оцінки й аналізу бюджетних програм щодо обсягів затрат, досягнення необхідних результатів, рівня ефективності та якості, які характеризують виконання програми та допомагають оцінити якість використання бюджетних коштів [69, с. 59].

Методологічно розробку бюджету за програмно-цільовим методом необхідно починати з оцінки наявних ресурсів та розробки варіантів середньострокового планування з подальшим вибором найбільш реалістичного сценарію такого прогнозу. Наступним кроком має стати аналіз планування та виконання бюджету за минулий період. На основі цього в подальшому визначаються цілі, завдання, політика, стратегія і пріоритети у видатках. Наступний крок – визначення обсягу ресурсів та їх оптимальний розподіл: фактично це формування бюджету для виконання визначених програм, пріоритетів чи окремих видів діяльності головного розпорядника бюджетних коштів. В подальшому відбуваються процеси виконання бюджету відповідно до затверджених планових показників. Одним із основних елементів має стати постійний моніторинг виконання запланованих показників, відповідності фактичних показників плановим. Кроком, який завершує цикл програмно-цільового бюджетування, є проведення аудиту та оцінки виконання бюджетних показників, що дозволяє визначити

ефективність бюджету та створює основу для його формування на наступні роки. Фактично процес формування та виконання бюджету за ПЦМ можна представити у вигляді моделі, зображеної на рис. 3.1. [44].

Ця модель дуже чітко та детально окреслює всі етапи програмно-цільового бюджетування. Вона є універсальною, її можна застосовувати для обласного, районного, міського, сільського бюджетів. Функція моделі узгоджується з фундаментальною метою програмно-цільового методу - надання достовірної та корисної інформації для формування найбільш раціонального управлінського рішення стосовно бюджету.

Методологія ПЦМ передбачає наявність таких його складових, як бюджетні програми, відповідальні виконавці бюджетних програм, паспорти бюджетних програм, результативні показники бюджетних програм (рис. 3.2.1).

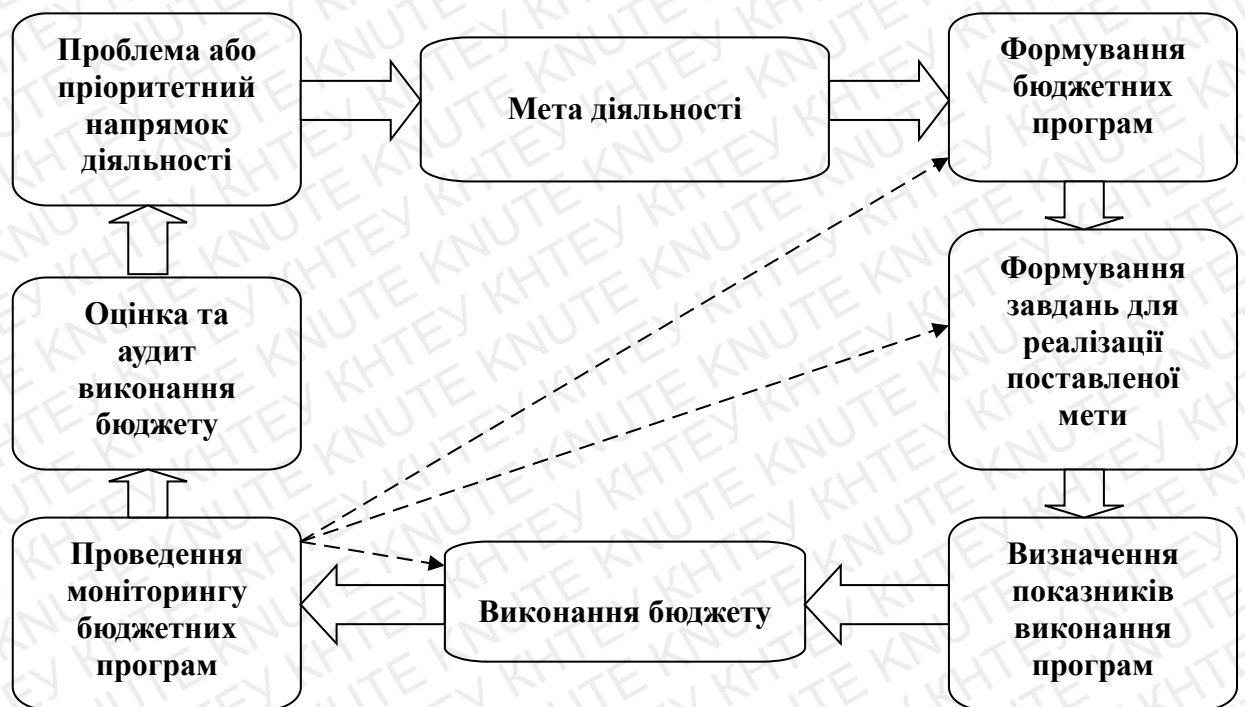

Рис. 3.2.1. Схема планування та виконання бюджету за програмно-цільовим методом

Рис. 3.2.2. Складові компоненти програмно-цільового методу

Бюджетна програма – сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення та реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій [9].

Теоретичні засади розроблення бюджетних програм врегульовані у Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі та наказі Міністерства фінансів України «Про паспорти бюджетних програм» [51].

Офіційно задекларованих правил формування бюджетних програм за програмно-цільовою методикою на даний час не існує, однак практичне впровадження ПЦМ визначило такі принципи їх формування [18, с. 35]:

- надання лише тих послуг, що необхідні для досягнення цілей програми, однакові бюджетні послуги не повинні повторюватися в різних програмах;
- загальна кількість програм може відрізнятися залежно від сфери діяльності розпорядника бюджетних коштів та кількості функцій, які він виконує;

- бюджетну програму доцільно формувати на середньо- або довгострокову перспективу та орієнтувати на досягнення соціально важливого результату.

Суть бюджетної програми розкривається через її характеристики, які відображені в бюджетній документації, зокрема бюджетному запиті, паспорті бюджетної програми, звіті про виконання паспорта бюджетної програми. Важливими характеристиками бюджетної програми є мета, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальний виконавець та результативні показники (рис. 3.2.3). Метою бюджетної програми є законодавчо визначені цілі, яких необхідно досягти в результаті її виконання. Мета програми має узгоджуватися з метою діяльності розпорядника коштів та бути соціально спрямованою, перспективною і не підлягати кількісному та якісному виміру. Описуючи цілі програми, дуже важливо виходити з потреб споживачів послуг, що надаються за бюджетною програмою. За таких умов легше визначити кінцевий результат.

Рис. 3.2.3. Структура бюджетної програми

Відповідно до визначеної мети бюджетної програми розпорядники коштів розробляють завдання програми. Завдання програми – конкретні цілі, яких необхідно досягти в результаті виконання бюджетної програми та які можна оцінити за допомогою результативних показників. Завдання мають бути безпосередньо пов'язані з метою програми. На відміну від цілей, завдання підлягають вимірюванню та кількісному визначенню. Бюджетна програма може мати декілька завдань, направлених на досягнення результату, очікуваного від впровадження програми. У такому випадку результативні показники рекомендується встановлювати для кожного завдання окремо. Бюджетні програми місцевих бюджетів можна класифікувати в залежності від функціональних напрямів видатків, повноважень органів місцевої влади, на виконання яких розробляються програми, та джерел фінансових ресурсів, за рахунок яких програми виконуються (рис. 3.2.4.).

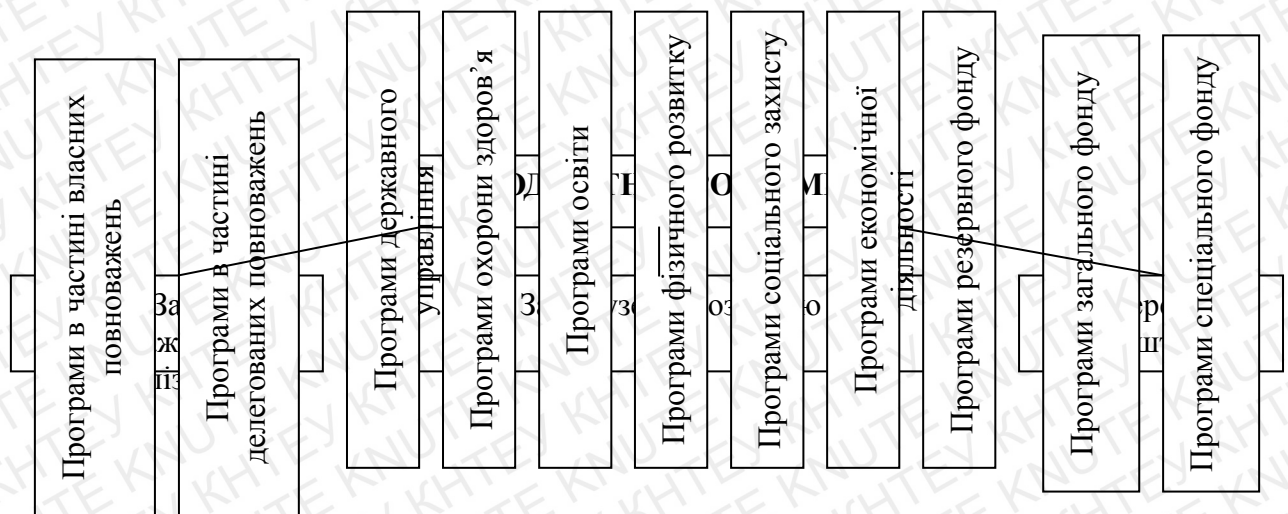

Рис. 3.2.4. Систематизація бюджетних програм місцевих бюджетів

Кількість показників виконання програми може бути різною, залежно від типу програми, її мети, можливості збору відповідних даних та обсягу звітності, який вважається необхідним. Але оптимальна кількість показників має в повній мірі надавати інформацію про виконання завдань, досягнення мети та результативність і ефективність програми. При цьому показники мають розроблятися як збалансований комплексний опис поставленої мети, в якому всі показники виконання є послідовними та взаємодоповнюючими. Орієнтуючись на такі принципи, головним розпорядникам коштів буде простіше заповнювати бюджетні запити і не переобтяжувати їх надмірною кількістю показників, які не завжди відображають мету програми.

Важливим кроком на шляху запровадження методологічних засад визначення результативних показників бюджетних програм є розробка відповідних положень щодо визначення орієнтованого переліку результативних показників, затверджених наказом Міністерства фінансів України «Про результативні показники бюджетної програми» від 10 грудня 2010 року № 1536 [52].

Складовими ПЦМ-бюджетування є моніторинг та оцінка ефективності впровадження бюджетних програм. Оперативне управління бюджетною програмою у процесі її реалізації забезпечує моніторинг виконання бюджетної програми, який проводиться на постійній основі. За результатами моніторингу приймається рішення про внесення змін або корегувань у програму чи механізм її реалізації, обсяги асигнувань або перерозподіл коштів між завданнями в межах програми [67, с. 59]. На відміну від моніторингу, оцінка є більш комплексним заходом, що проводиться періодично. Оцінка бюджетної програми здійснюється за допомогою порівняння планових і фактичних показників її виконання, а також з урахуванням усіх факторів, які впливають на виконання бюджетної програми. Вона надає можливість оцінити економічний та соціальний ефект, результативність використання бюджетних коштів у ході реалізації бюджетної програми відповідно до визначених мети і завдань.

Основним документом, який містить повну інформацію про бюджетну програму та застосовується для здійснення моніторингу, оцінки її реалізації, контролю за ефективністю виконання бюджетної програми та цільовим спрямуванням фінансових ресурсів, є паспорт бюджетної програми. Він визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми відповідно до бюджетних призначень, встановлених рішенням про місцевий бюджет на відповідний бюджетний період.

Таким чином, програмно-цільовий метод є дієвим інструментом управління економічним і соціальним розвитком адміністративно-територіальних одиниць. Переваги його використання характеризуються наступними особливостями: забезпечення прозорості бюджетного процесу, здійснення оцінки діяльності його учасників; підвищення якості бюджетної політики, ефективності розподілу і використання бюджетних коштів; посилення відповідальності головного розпорядника за досягнення мети; індикативний характер програм, терміни реалізації яких прямо залежать від забезпеченості необхідними матеріальними ресурсами; забезпечення єдності методологічних і методичних підходів до рішення цілей та завдань соціально-економічного розвитку.

Сучасний етап можна охарактеризувати лише як формальний перехід до програмно-цільового методу складання бюджету, коли існуюча форма підготовки бюджетних запитів та інших документів здійснюється за новими стандартами, а зміст роботи щодо їх використання ще не набув принципових змін. Крім того, програмно-цільовий метод впроваджується в Україні як механізм поточного бюджетного планування відокремлено від інших інструментів макроекономічної та фінансової політики. Враховуючи практичний досвід багатьох країн, який на даний час є провідним з огляду на масштабність та результативність застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі, формування бюджетів місцевого самоврядування у розрізі програм має здійснюватись на основі затверджених середньо- та довгострокових

стратегій соціально-економічного розвитку територій, галузей економіки тощо.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Місцеві бюджети посідають важливе місце в економічному та соціальному розвитку країни, що знаходить відображення у різноманітних зв'язках, які виникають у процесі їх формування та виконання, - з місцевим господарством, підприємствами, установами, які працюють на відповідній території, органами державної влади та управління, населенням.

Планування місцевих бюджетів здійснюється із урахуванням закріплених за органами місцевого самоврядування повноважень. Перелік останніх визначено у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», відповідно до якого органи місцевого самоврядування виконують власні та делеговані центральною владою повноваження.

Бюджетне планування є важливими інструментами управління бюджетними коштами, які надають реальні переваги органам державної влади, оскільки підвищують ефективність прийняття фінансових рішень, сприяють відкритості процесу управління і прозорості прийняття рішень. У зв'язку з нестабільністю загальноекономічної ситуації період прогнозування об'єктивно скорочений. Тому акцент при визначенні перспектив розвитку місцевих бюджетів слід робити на задачі короткострокового й середньострокового прогнозування. Принципово змінився зміст функціональних завдань місцевих бюджетів: разом з необхідністю вирішення соціальних проблем з'явилися нові задачі, такі як прогнозування видатків місцевих бюджетів.

У деяких країнах багаторічні оцінки бюджетних показників використовуються з метою управління майбутніми зобов'язаннями. Це потребує розроблення надзвичайно упорядкованих і чітких процедур багаторічного бюджетування. Інакше перевага має надаватися розділенню процедур управління і затвердження (надання легітимного повноваження на здійснення видатків для відомства або на певну програму) багаторічних

зобов'язань, наприклад, за допомогою введення процедури так званої авторизації майбутніх зобов'язань у бюджетний процес.

Становлення системи планування видатків місцевих бюджетів в Україні, реформування її складових, у тому числі принципів, процедур, методів, механізму взаємодії учасників планування, відбувалося одночасно із розвитком інституту місцевого самоврядування, удосконаленням нормативно-правової та методологічної бази у сфері бюджетного планування.

На даний час загальну координацію процесу планування здійснює Міністерство фінансів України, яке доводить місцевим органам виконавчої влади інструктивні матеріали щодо особливостей складання розрахунків до проектів місцевих бюджетів. На основі отриманих від головних розпорядників коштів бюджетних запитів проводиться їх аналіз на предмет відповідності меті, пріоритетності, дієвості та ефективності використання бюджетних коштів, за результатами якого місцеві фінансові органи формують проекти відповідних місцевих бюджетів. Останні в подальшому мають бути схвалені Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, виконавчими органами відповідних місцевих рад та у терміни, визначені статтею 77 Бюджетного кодексу України, затверджені рішеннями Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних місцевих рад.

Формування бюджетних видатків починається на стадії планування. За основу береться очікуване виконання бюджету за видатками за попередній період. Звітні дані про виконання бюджету за видатками, що є в розпорядженні як Міністерства фінансів України, так і фінансових органів, як правило, за півріччя доповнюються оцінкою очікуваного виконання показників за видатками за період, який залишається до кінця року. Аналіз звітних показників і оцінка перспективи до кінця року дають змогу визначити очікуване виконання бюджету за видатками. З одержаних видатків виключаються ті, яких не буде у плановому році.

Середньострокове бюджетне планування є досконалим фінансовим механізмом забезпечення соціально-економічного розвитку. Бюджетне планування як ми дослідили є складовою бюджетного процесу, що включає порядок складання та виконання бюджету, його нормативно-правову та організаційну основу, а також питання теорії та методології складання бюджетів країни. Головним завданням середньострокового бюджетного планування є: забезпечення необхідних макроекономічних пропорцій розвитку держави; виявлення реальних джерел надходжень за всіма напрямками та всіма платниками податків і зборів усіх бюджетних рівнів; ефективний розподіл бюджетних видатків за напрямками та між регіонами; сприяння найефективнішому використанню бюджетних коштів галузями суспільного виробництва; забезпечення задоволення мінімального рівня соціальних потреб; створення необхідних соціальних резервів, які використовуватимуться на планові й позапланові заходи; забезпечення прозорого бюджетного контролю в системі здійснення бюджетних платежів на середньостроковий період.

В умовах обмеженості та недостатності бюджетних ресурсів питання запровадження прогресивних методик економічного програмування в Україні є на разі досить актуальним. Однією з таких методик є програмно-цільовий метод (ПЦМ), використання якого сприяє підвищенню ефективності бюджетних видатків та їх зв'язку зі стратегічними цілями соціально-економічної політики політики.

В умовах обмеженості бюджетних ресурсів першочерговим завданням стає визначення пріоритетів у їх розподілі, виявлення джерел фінансування витрат і контроль за цільовим та ефективним використанням коштів місцевого самоврядування. Досягнення цих завдань можливе при застосуванні програмно-цільового методу формування місцевих бюджетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алієва В. Міжбюджетні відносини в Україні: тенденції та перспективи / В. Алієва // Економіка України. – 2004. – № 12. – С. 23–27.
1. Андреева О.В., Пінчук С.І. Проблеми реформування видаткової частини місцевих бюджетів / О. В. Андреева, С.І. Пінчук // Економіст . – № 6. - 2007, с. 60-62
2. Б'юкенен Джеймс М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави / М. Джеймс Б'юкенен, Ричард А. Масгрейв ; [пер. с англ. А. Іщенко]. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 175 с.
3. Базилевич В. Д. Державні фінанси : навч. посіб. / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – [2-е вид., доп. і перероб.] – К. : Атіка, 2004. – 368 с.
4. Белінська Г.В., Данькевич А.П. Напрями розвитку регулювання ринку фінансових інструментів та наближення українського законодавства до вимог директив ЄС // Збірник наукових праць «Міжнародна економіка». Вип.65 / Відп. ред. В.Є. Новицький. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2010. – 260 с. С. 51-61.
5. Белінська Г.В., Кульпінський С.В. Досвід Нових індустріальних країн Азії щодо регулювання фінансового ринку у кризових умовах // Фінанси України, № 1 (170), січень 2010. – К.: Міністерство фінансів України. С. 66-76.
6. Бечко П. К. Місцеві фінанси : навчальний посібник [Текст] / П. К. Бечко, О. В. Ролінський - К. : Центр учбової літератури, 2007. - 192 с .
7. Близнюк О. С. Місцеві фінанси в Україні: правове регулювання : навч. посіб. / О. С. Близнюк, Н. Л. Губерська, О. А. Музика, Р. А. Ксенко ; за заг. ред. О. С. Близнюк // Академія муніципального управління ; НДІ фінансового права. – К. : Дакор ; КНТ, 2007. – 311 с.
8. Бондарук Т. Концептуальні засади реформування місцевих бюджетів України / Т. Бондарук // Світ фінансів. – 2011. - №2. - С. 168-171.

9. Булгакова С. О. Бюджетна система України та Євросоюзу : монографія / С. О. Булгакова, О. І. Барановський, Г. В. Кучер ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : КНТЕУ, 2009. – 409 с.
10. Буряк П. Ю. Програмно-цільовий метод як основа вдосконалення планування показників соціальної сфери / П. Ю. Буряк, С. М. Дорошенко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 84–91.
11. Буряченко А. Є. Впорядкування міжбюджетних фінансових потоків / А. Є. Буряченко // Вчені записки : зб. наук. праць. Вип. 12. – К. : КНЕУ, 2010. – С. 160–165.
12. Бюджет України : монографія : у 2-х кн. Кн. 1 : Бюджет - головна ланка фінансів держави / А. О. Єпіфанов, І. І. Д'яконова, І. В. Сало. - Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. - 201 с.
13. Бюджет України : монографія : у 2-х кн. Кн. 2 : Виконання бюджету / А. О. Єпіфанов, І. І. Д'яконова, І. В. Сало. - Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. - 187 с.
14. Бюджетний кодекс України : Закон Верховної Ради України від 8 липня 2010 року № 2456-VI // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 151.
15. Бюджетний процес і міжбюджетні відносини на рівні місцевих бюджетів району: Навч. посіб. / С.І. Мельник, В. Серск, С.Б. Ільїних та ін. — К.: Міленіум, 2003. — 266 с.
16. Василик О. Д. Державні фінанси України / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : НІОС, 2002. – 608 с.
17. Василик О. Д. Бюджетна система України : підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
18. Василишин М. М. Міжбюджетні відносини в умовах реформування бюджетно-податкової системи України / М. М. Василишин // Економіка АПК. – 2001. – № 10. – С. 71–78.
19. Вдосконалення міжбюджетних фіскальних відносин та політика видатків у сфері охорони здоров'я та освіти: вибрані питання // Світовий банк : Відділ боротьби з бідністю та економічного менеджменту

Європейського та Центрально-Азійського регіону. Україна ; [Звіт № 42450-UA] ; 28 лютого 2008 року. – 565 с.

20. Владимиров К. М. Місцеві фінанси : навч. посіб. / Владимиров К. М. -Херсон : Олді-плюс; 2009. - 352 с.

21. Власюк Н. І. Місцеві фінанси [Текст] : навч. посіб. / Н. І. Власюк, Т. В. Мединська, М. І. Мельник. – К. : Алерта, 2011. – 328 с.

22. Волохова І. С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку [Текст] : монографія / І. С. Волохова ; Одес. держ. екон. ун-т. – Одеса : [Атлант], 2010. – 234 с.

23. Гіловська З. Децентралізація державних фінансів у Польщі: десять років досвіду / З. Гіловська // Аспекти самоврядування. – 2001. – № 1 (9). – С. 5–10.

24. Гончаренко М. В. Напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму управління видатками місцевих бюджетів / М. В. Гончаренко // Держава та регіони. Серія : Державне управління. – 2006. – № 1. – С. 28–32.

25. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні Навчальний посібник За ред. В.М. Бесчастного.

26. Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів : постанова Кабінету Міністрів України від 08 грудня 2010 року № 1149 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 97. – Ст. 3441.

27. Добровольська Л.М. Соціальні видатки бюджету України.// Фінанси України. – 2002. - №2. – С.13-17.

28. Європейська хартія місцевого самоврядування: за станом на 15 липн. 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.

29. Єпіфанов А. О. Управління регіоном [Текст] : навчальний посібник / А. О. Єпіфанов, М. В. Мінченко, Б. А. Дадашев ; за заг. ред. д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 361 с.

30. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник. – . – К.: Кондор. – 2011. – 844 с.
31. Зайчикова В. В. Місцеві фінанси України та європейських країн / В. В. Зайчикова. – К. : НДФІ, 2007. – 299 с.
32. Игудин А. Г. Актуальные проблемы межбюджетных отношений / А. Г. Игудин // Финансы. – 2005. – № 10. – С. 16–18.
33. Калетнік, Г. М. Державне регулювання економіки [Текст] : навч. посіб. / Г. М. Калетнік. – К. : Хай-Тек Прес, 2011. – 428 с.
34. Карлін М.І. Фінанси країн Європейського Союзу : навч. посіб.. — К.: Знання, 2011. — 639 с.
35. Карпінський Б.А. Фінанси. Словник. (тв. пер.). – 2008. – 608 с.
36. Квачан О.а Місцеві бюджети як основне джерело забезпечення соціально-економічного розвитку регіону [Текст] / О. Квачан // Розвиток фінансово-кредитної системи України: здобутки, проблеми, перспективи : тези доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів та молодих вчених, 23-24 жовтня 2008 року / Львівський ін-т банківської справи, Ун-т банківської справи НБУ. - Львів : ЛІБС УБС НБУ, 2008. - С. 44-46
37. Кириленко О. П. Місцеві фінанси : підручник / О. П. Кириленко, О. Р. Квасовський, А. В. Лучка, Б. С. Малиняк, В. В. Костецький, О. І. Тулай ; за заг. ред. О. П. Кириленко. – К. : Знання, 2006. – 677 с.
38. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (Історія, теорія, практика) / О. П. Кириленко. – К. : НІОС, 2000. – 384 с.
39. Ковалева Т. М. Бюджетная политика и бюджетное планирование в субъектах Российской Федерации : монографія / Т. М. Ковалева. – СПб. : Издательство СПбГУЭФ, 2001. – 190 с.
40. Кравченко В. В. Місцеве самоврядування в Україні: історія, сучасність, перспективи розвитку / В. В. Кравченко, Н. В. Кравченко. – К. : Арарат-Центр, 2000. – 206 с.

41. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: Навч. посібник. — К.: Знання, 1999. — 487 с.
2. Крайник О. П. Місцеві бюджети / Крайник О. П. — Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2007. — 184 с.
42. Кучма Є.В., Міщенко В.І. Вдосконалення бюджетного процесу в органах місцевого самоврядування // Вісник Української академії банківської справи.- 2001.- № 1.- С. 16-19.
43. Лазор О. Я., Лазор О.Д. Місцеве самоврядування: вітчизняний та зарубіжний досвід: Навчальний посібник. — К.: Дакор, 2005. — 560 с.
44. Лисяк Л.В. Основні напрями підвищення ефективності бюджетної політики в регіоні / Л.В.Лисяк, Л.О. Міронова / В кн.: Соціально-економічний розвиток регіонів: теорія, методика, проблеми, практика: монограф. — Павлоград: ЗДЕІ, 2011. — С. 249 — 262.
45. Лук'яненко І. Г. Управління ризиками при прийнятті фінансових рішень з урахуванням західного досвіду / І. Г. Лук'яненко // Вісник НТУ. — Київ : НТУ, 2010. — Вип. 20. — С. 247–252.
46. Макогон В. Д. Концептуальні засади зміцнення місцевих фінансів / В. Д. Макогон // Формування ринкових відносин в Україні. — 2008. — № 1 (80). — С. 36–39.
47. Макогон В.Д. Основи регулювання міжбюджетних відносин / В.Д. Макогон // Економіка. Фінанси. Право. — № 12. — 2010. — С. 21– 24.
48. Макогон В.Д. Пріоритети сучасної бюджетної політики України / В. Д. Макогон // Вісник КНТЕУ.— 2011. — № 3. — С. 50–56.
49. Макогон В.Д. Становлення фінансової науки в Україні // Вісник КНТЕУ. — 2012. — № 4. — С. 14–24.
50. Місцеве самоврядування в Україні: Муніципальне право: Навчальний посібник /Н.Д.Біленчук, В.В.Кравченко, М.В Підмогильний.- К.: Атіка, 2000. — 304 с.

51. Місцеві фінанси в Україні : Правове регулювання : навчальний посібник [Текст] / [О. С. Близнюк, Н. Л. Губернська, О. А. Музика та ін.] ; за ред. : О. С. Близнюк - К. : Дакор, КНТ, 2007. - 316 с.
52. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій : монографія / О. П. Кириленко, О. І. Тулай, Т. О. Кізіма та ін.; за ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, «Економічна думка», 2008. – 376 с.
53. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник / Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І.: У 2-х т. Т. 2. / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.
54. Мярковський А. І. Формування місцевих бюджетів як складова соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць / А. І. Мярковський // Наукові праці НДФІ. – 2009. – Вип. 2 (47). – С. 3–17.
55. Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України / кол. авторів [заг. редакція, передмова Ф. О. Ярошенка]. – К. : Зовнішня торгівля ; УДУФМТ, 2010. – 592 с.
56. Огонь Ц. Г. Доходи місцевих бюджетів та напрями їх реструктуризації / Ц. Г. Огонь // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 3–11.
57. Опарін В. М. Передумови та чинники розбудови ефективної бюджетної системи в Україні / В. М. Опарін // Фінанси України. – 2000. – № 9. – С. 126–133.
58. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / В. М. Опарін. – [Вид. 2-ге, без змін.] – К. : КНЕУ, 2006. – 240 с.
59. Основні статистичні показники : Експрес-бюлетень / [за станом на 25 березня 2011 р.]. – К. : Міністерство фінансів України, 2011. – 25 с.
60. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України : монографія // К. В. Павлюк. – К. : НДФІ, 2006. – 584 с.
61. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн : навч. посіб. / Ю. В. Пасічник. – К. : Знання-Прес, 2002. – 495 с.

62. Пельтек Л.В. «Фінансова політика у сфері видатків бюджету» // Економіка та підприємництво.-2007.-№3.-С.177-179.
63. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.47.11&nobreak=1>
64. Посібник для органів місцевого самоврядування / Проект «Реформа місцевих бюджетів в Україні». – К. : RTI International, 2005. – 56 с.
65. Практичні аспекти програмно-цільового методу бюджетування. Зарубіжний досвід / ІБСЕД, проект «Реформа місцевих бюджетів», USAID. – Київ, 2007. – 324 с.
66. Принципи Європейської Хартії місцевого самоврядування : навч. посіб. / М. Пітцик, В. Кравченко, Е. Моньйо, Б. Фонтен, В. Черніков [та ін.]. – К., 2000. – 135 с.
67. Про деякі питання проведення експерименту із запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів : наказ Міністерства фінансів від 9 липня 2010 року № 679 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 59. – Ст. 2054.
68. Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень : постанова Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2011 року № 110. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
69. Про затвердження Типового переліку бюджетних програм та результативних показників їх виконання для місцевих бюджетів у галузі «Державне управління» : наказ Міністерства фінансів України від 1 жовтня 2010 року № 1147 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2972.
70. Про затвердження Типового переліку бюджетних програм та результативних показників їх виконання для місцевих бюджетів у галузі «Культура» : наказ Міністерства фінансів України та Міністерства культури і туризму України від 1 жовтня 2010 року № 1150/41 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2970.

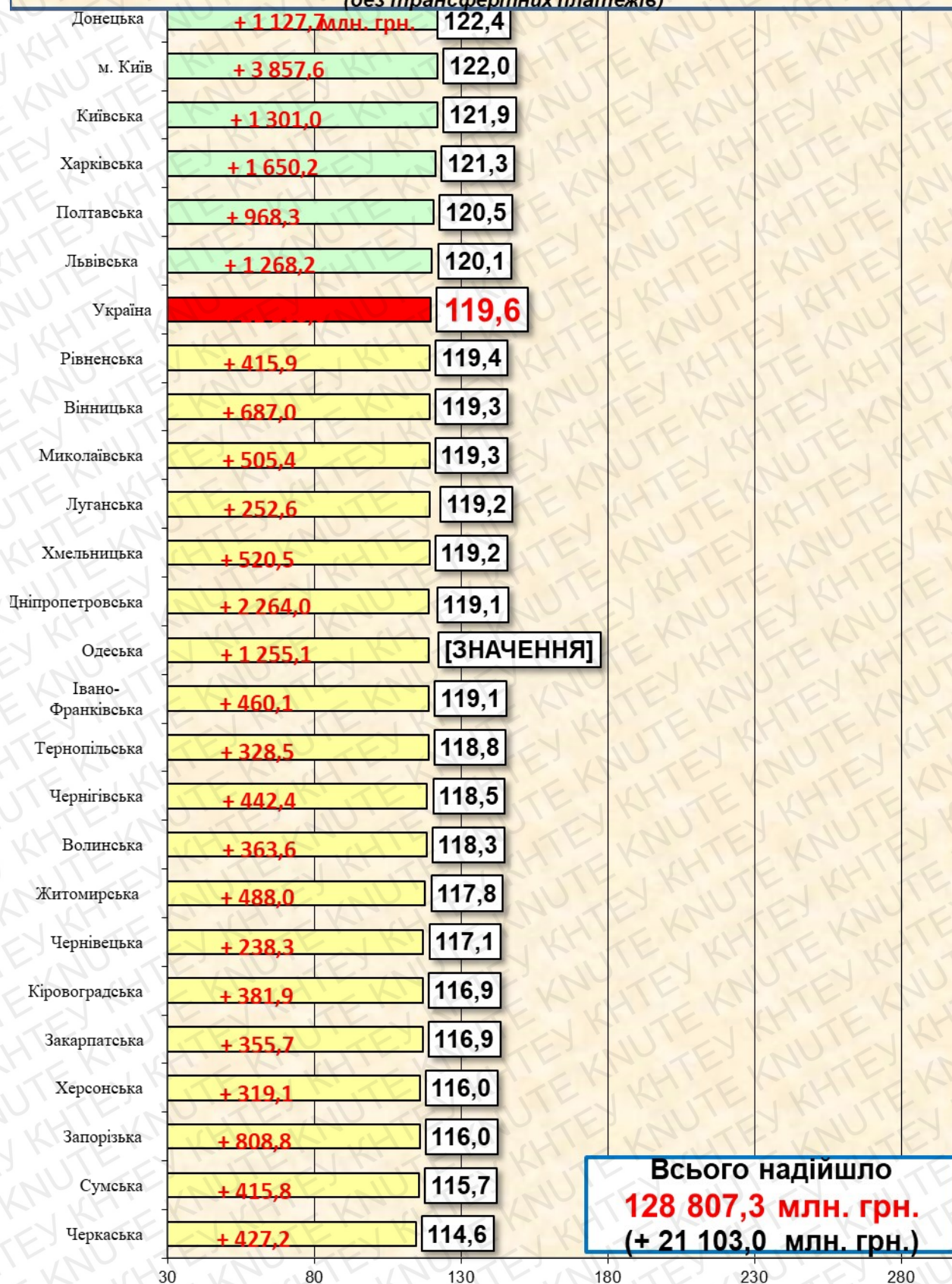
71. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон Верховної Ради України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
72. Про Основні напрями бюджетної політики на 2012 рік : Постанова Верховної Ради України від 13 травня 2011 року № 3358-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
73. Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 308-р // Офіційний вісник України. – 2007. – № 38. – Ст. 1526.
74. Рева Т. М. Місцеві фінанси : навчальний посібник [Текст] / Рева Т. М., Ковальчук К. Ф., Кучкова Н. В. - К. : Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.
75. Регіони України 2011 : стат. зб. : у 2 ч. / за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. Н. С. Власенко ; Державна служба статистики України. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2011. – Ч. 1. – 364 с.
76. Регіони України 2011 : стат. зб. : у 2 ч. / за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. Н. С. Власенко ; Державна служба статистики України. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2011. – Ч. 2. – 792 с.
77. Руденко І. В. Науково-методологічні підходи до розподілу фінансових ресурсів між державним та місцевими бюджетами в контексті проведення реформи адміністративно-територіального устрою / І. В. Руденко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 7. – С. 38–43.
78. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй. – К. : Port-Royal, 2001. – 499 с.
79. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленка; Державна служба статистики України. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2011. – 559 с.
80. Стоян В. І. Розмежування повноважень між учасниками бюджетного процесу та організація взаємодії з ними органів Державного казначейства / В. І. Стоян, А. В. Лучка // Фінанси України. – 2005. – № 12. – С. 42–51.

81. Телюк К. Формування та місце видатків державного бюджету в управлінні державними фінансами // Регіональна економіка. – 2006. – № 1. – С. 135-140.
82. Українська економічна думка: Хрестоматія / упоряд. С. М. Злупко. — К.: Знання, 2007. — 695 с.
83. Управління Державним бюджетом України : підручник / колектив авторів [заг. ред. М. Я. Азарова]. – К. : Зовнішня торгівля, 2010. – 816 с.
84. Управління міським бюджетом за програмно-цільовим методом : посібник для органів місцевого самоврядування / Проект «Реформа місцевих бюджетів в Україні», RTI International – К., 2005. – 56 с.
85. Управління фінансово-економічною безпекою : навч. посібник / О. А. Кириченко, С. М. Лаптев, П. Я. Пригунов, О. І. Захаров [та ін.] ; ред. В. С. Сідак. – К. : Дорадо-друк, 2010. – 480 с.
86. Федосов В. Бюджетний менеджмент : підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова [та ін.] ; за заг. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2004. – 864 с.
87. Фещенко Л. В. Бюджетна система України : навч. посіб. / Л. В. Фещенко, П. В. Проноза, Н. В. Кузьминчук. – К. : Кондор, 2008. – 440 с.
88. Чугунов І. Я. Фінансово-економічне прогнозування і планування / І. Я. Чугунов, Т. Г. Затонацька, А. В. Ставицький. – К. : ПоліграфКонсалтинг, 2007. – 312 с.
89. Швець В. Я. Концептуальні підходи до вдосконалення системи міжбюджетних відносин / В. Я. Швець // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 23–31.
90. Шляхи реформування бюджетної системи України : монографія / кол. авторів, ред. Ф. О. Ярошенка]. – К. : УДУФМТ, Зовнішня торгівля, 2010. – 440 с.
91. Юрій С. І. Казначейська система : підручник / С. І. Юрій, В. І. Стоян, О. С. Даневич. – Тернопіль : Карт-бланш, 2006. – 818 с.

ДОДАТКИ

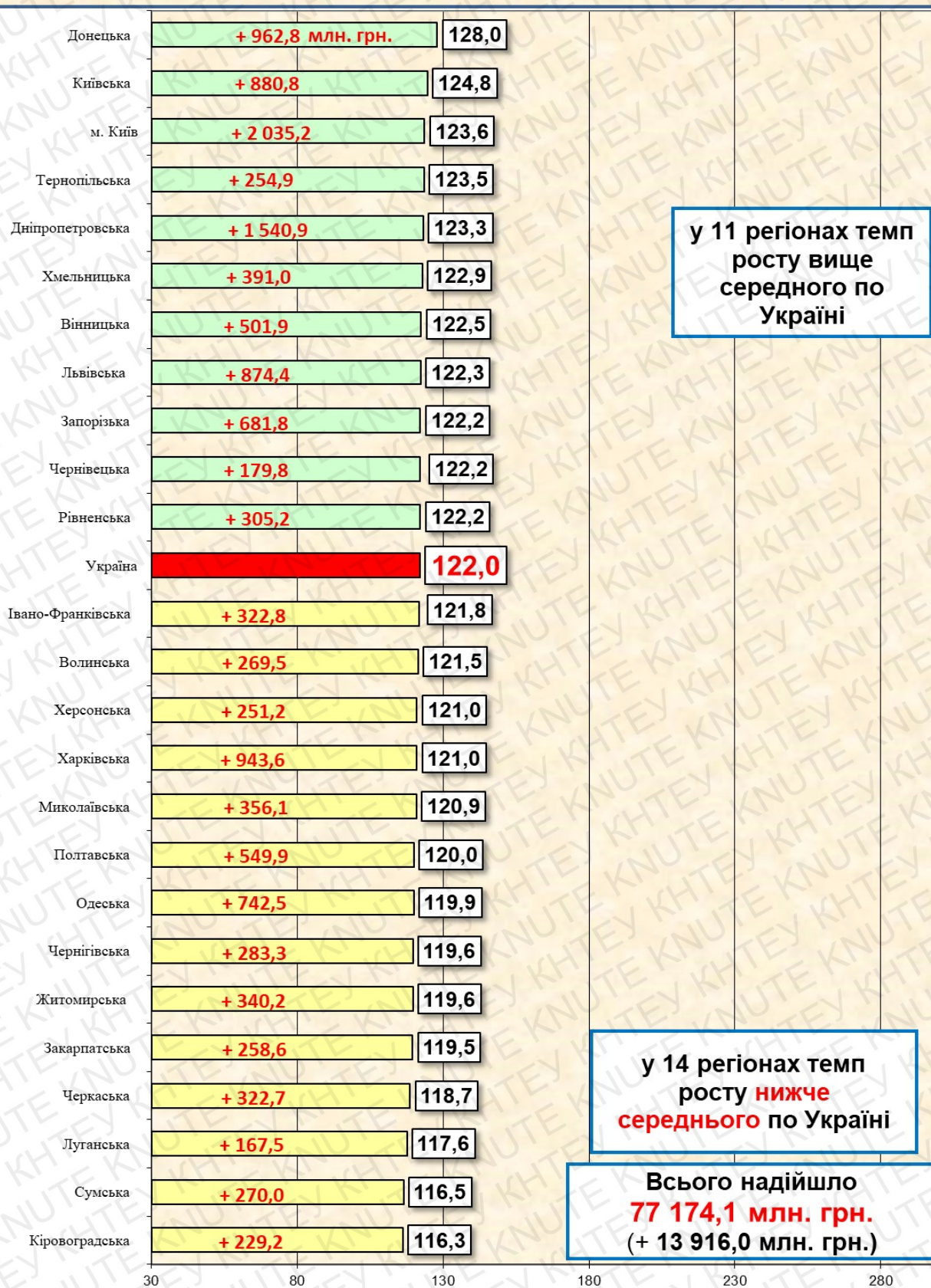
Додаток А

**Темпи росту фактичних надходжень загального фонду
за січень-червень 2019 р. до січня-червня 2018р.(%)**
(без трансфертних платежів)

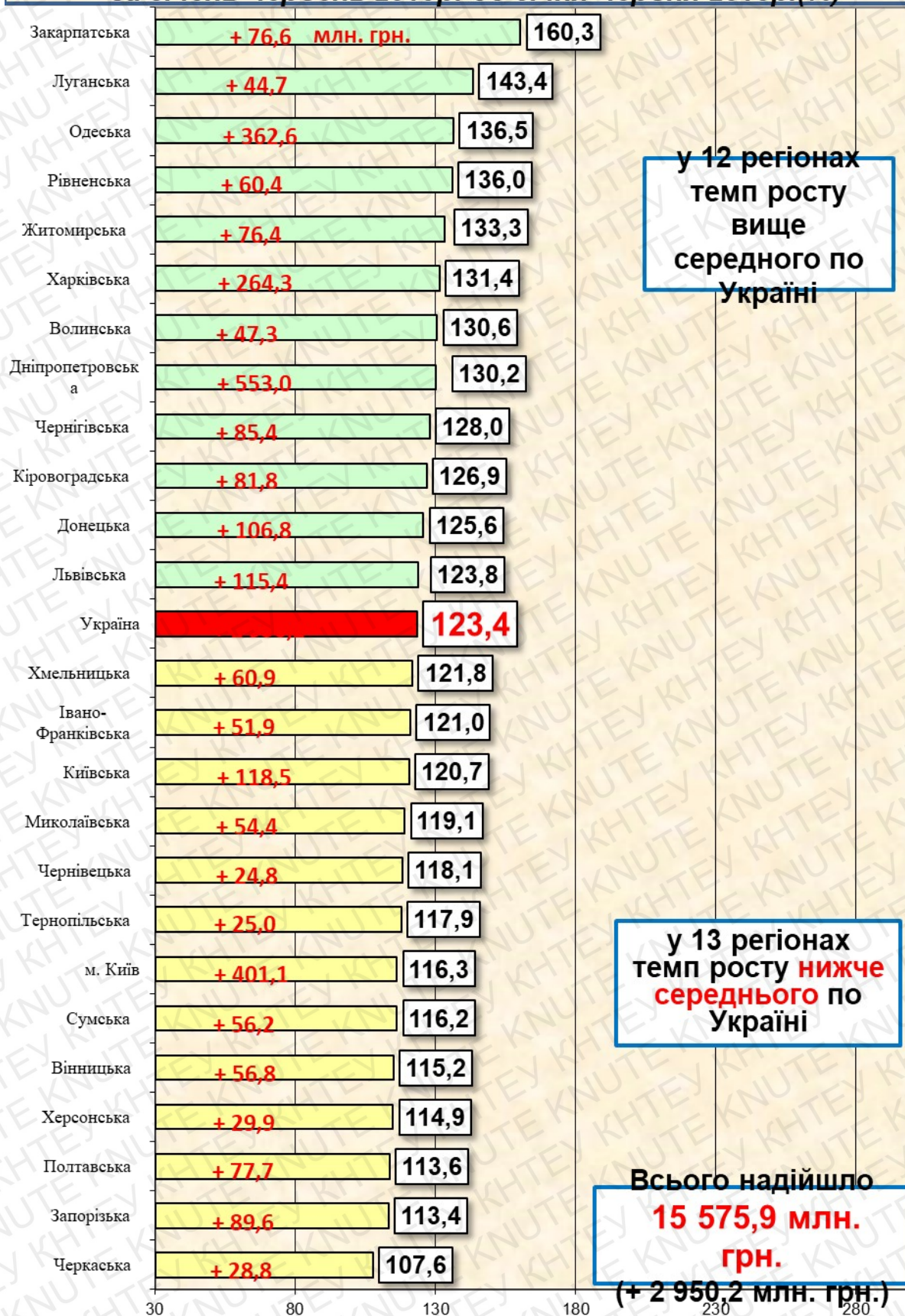

Додаток Б

Темпи росту фактичних надходжень податку на доходи фізичних осіб за січень-червень 2019 р. до січня-червня 2018р.(%)

Додаток В

**Темпи росту фактичних надходжень плати за землю
за січень-червень 2019р. до січня-червня 2018р.(%)**

Додаток Д

